

Κεφάλαιο 7: Είναι πράγματι τόσο σημαντική η ιστορία της «σχολής» των Annales;

Αυτό το κεφάλαιο εστιάζεται στη «σχολή» των *Αννάλ*, τη σημαντικότερη ίσως από τις λεγόμενες «σχολές» των ιστορικών, η οποία συνήθως θεωρείται *πρωταγωνίστρια* της γαλλικής ιστορικής επανάστασης. Δεν θα ασχοληθούμε άλλο με τον τίτλο της ως «σχολή», αλλά θα επικεντρώσουμε την προσοχή μας στα κυριότερα χαρακτηριστικά της. Το πρώτο γνώρισμά της, λοιπόν, αφορά τη μεγάλη διάρκειά της. Πρόκειται για μια «σχολή» που ξεκινά το 1929 γύρω από ένα περιοδικό, από το οποίο πήρε και το όνομά της. Στα πρώτα βήματά της γνώρισε έντονη κριτική, ακόμη και την περιθωριοποίηση, κατά καιρούς απειλήθηκε από εσωτερικές διαμάχες ακόμη και μεταξύ των ηγετικών προσωπικοτήτων της, αλλά αποδείχθηκε εξαιρετικά ανθεκτική στο χρόνο. Τα *Αννάλ* εκδόθηκαν, για να προωθήσουν ένα νέο είδος ιστορίας και συνεχίζουν μέχρι σήμερα την έκδοσή τους, ενθαρρύνοντας την καινοτομία στον χώρο της έρευνας. Το δεύτερο σπουδαίο γνώρισμα της «σχολής» σχετίζεται με την παγκόσμια επιρροή της και το τρίτο με τη διεπιστημονική συνεργασία που προώθησε εξ αρχής. Περίτρανη απόδειξη ότι η «σχολή» αυτή ξεπέρασε όλα τα όρια (γεωγραφικά, πολιτιστικά, χρονικά ή και επιστημονικά) αποτελεί το γεγονός ότι είναι ιδιαίτερα πλούσια η βιβλιογραφία που εξετάζει την πορεία και τη συμβολή της στην εξέλιξη της ιστορίας και των άλλων επιστημών της κοινωνίας και του ανθρώπου. Ακόμη μεγαλύτερη όμως είναι η βιβλιογραφία που έχει παραχθεί στη διάρκεια του χρόνου από επιστήμονες, οι οποίοι εντάχθηκαν κάποια στιγμή στους κύκλους της. Σήμερα, η «σχολή» των *Αννάλ* παρουσιάζεται ως μια εξαιρετικά πλούσια επιστημονική κληρονομιά, η παρουσίαση της οποίας θα επιχειρηθεί στις παρακάτω σελίδες κατά χρονολογική σειρά, ανά γενιά ή σωστότερα ανά εποχή της «σχολής».

Με τη μελέτη αυτού του κεφαλαίου θα κατανοήσουμε σε ακόμη μεγαλύτερο βάθος ότι η ιστορία συνεχίζει να εξελίσσεται παράλληλα και σε αλληλένδετη σχέση με τις κοινωνίες, τα κράτη, τους διεθνείς ή εθνικούς θεσμούς, την οικονομία και την καθημερινή ζωή, επίσης ότι χρειάζεται να ανανεώνει διαρκώς τον επιστημονικό «εξοπλισμό» της και, τέλος, ότι είναι εξαιρετικά σημαντική η συνεργασία της με άλλες επιστήμες. Παράλληλα, στο κεφάλαιο αυτό θα εξοικειωθούμε με διάφορους όρους και έννοιες που εισήχθησαν από τους επιστήμονες των *Αννάλ* και έκτοτε επαναλαμβάνονται συχνά στις ανθρωπιστικές και κοινωνικές επιστήμες (π.χ. νοοτροπίες, δομές και υπερδομές, διακυμάνσεις, μακρά διάρκεια, ποσοτική ή σειραϊκή ιστορία, ιστορική δημογραφία κ.ά.).

7.1 Η ίδρυση του περιοδικού και η γένεση μιας νέας «σχολής»

Οι δύο ιδρυτές του περιοδικού και της «σχολής», οι ηγέτες δηλαδή της γαλλικής ιστορικής επανάστασης που ανέτρεψε το παλιό καθεστώς της ιστορικής επιστήμης, ήταν ο Λυσιέν Φεβρ (Lucien Febvre, 1878-1956) και ο Μαρκ Μπλοχ (Marc Bloch, 1886-1944). Αμφότεροι ήταν μαθητές, όταν ο καθηγητής της Λειψίας Καρλ Λάμπρεχτ επιτέθηκε κατά της πολιτικής ιστορίας και της ιστορίας των μεμονωμένων ανδρών, εξυμνώντας την πολιτισμική, κοινωνική και οικονομική ιστορία –τη «συνολική» ιστορία, όπως υποστήριζε, η οποία εξέταζε συνδυαστικά όλους τους τομείς της δράσης των ανθρώπων και των λαών (Iggers, 1999: 74 κ.εξ.). Την ίδια περίπου περίοδο ο καθηγητής στο Πανεπιστήμιο της Κολούμπια, Τζέιμς Ρόμπινσον (James Harvey Robinson, 1863-1936), εγκαινίαζε ένα άλλο κίνημα Νέας Ιστορίας, διακηρύσσοντας ότι, εφόσον η ιστορία περικλείει τα

ίχνη και τα κατάλοιπα όλων των πράξεων και των σκέψεων του ανθρώπου από την πρώτη στιγμή της εμφάνισής του στον κόσμο, η ανανέωση της συγγραφής της –δηλαδή η Νέα Ιστορία του– είναι θεμιτό και σκόπιμο να επωφεληθεί από τις ανακαλύψεις των ανθρωπολόγων, των οικονομολόγων, των ψυχολόγων και των κοινωνιολόγων για την ανθρωπότητα (Robinson, 1912).⁵⁵ Την ίδια εποχή, όμως, στη Γαλλία κυριαρχούσε ακόμη το πατριωτικό θετικιστικό μοντέλο, και τη σημαντικότερη επίδραση ασκούσαν οι «οδηγίες», που μόλις προσφάτως είχαν συμπεριλάβει στο «μανιφέστο» της μεθοδικής σχολής ο Σαρλ Λανγκλουά (Charles Langlois, 1863-1929) και ο Σαρλ Σενιομπός (Charles Seignebos, 1854-1942), δηλαδή στο εγχειρίδιό τους *Εισαγωγή στις ιστορικές σπουδές* (1898), που παρουσίαζε την ιστορία σαν ένα μάθημα αγωγής του πολίτη. Συγκεκριμένα, οι Λανγκλουά και Σενιομπός υποστήριζαν ότι ο ιστορικός όφειλε να συγκεντρώνει τα στοιχεία του από τις πηγές και να τα ταξινομεί, έπειτα να τα επεξεργάζεται, στη συνέχεια να συνδέει τα γεγονότα μεταξύ τους, αποκαθιστώντας τα χάσματα και, τέλος, να τα οργανώνει σε μια «λογική κατασκευή». Ακολουθώντας σε γενικές γραμμές αυτά τα βήματα, ο απώτερος στόχος του ιστορικού δεν είναι η αναζήτηση των αιτιακών σχέσεων, που συνδέουν τα υπό εξέταση φαινόμενα, αλλά μάλλον η δημιουργία μιας αλληλουχίας επεισοδίων και γεγονότων, κυρίως πολιτικών και στρατιωτικών. Αντίθετα, σύμφωνα με την οπτική των Λανγκλουά και Σενιομπός, ακόμη και οι επαναστάσεις του 19^{ου} αιώνα παρουσιάζονταν ως τυχαία γεγονότα που είχαν ξεσπάσει, γιατί ο βασιλιάς Κάρολος Ι΄, για παράδειγμα, ήταν άφρων και ο Λουδοβίκος Φίλιππος ισχυρογνώμων (Dosse, 1993: 40-41).

Όταν, λοιπόν, ο Μπλοχ ξεκινούσε τις σπουδές του, οι αυξανόμενες επιθέσεις που δεχόταν ο διευθυντής τότε της École Normale Supérieure,⁵⁶ καθηγητής Ερνέστ Λαβίς (Ernest Lavisse, 1842-1922) και κυριότερος εκπρόσωπος της αφηγηματικής ιστορίας των μεθοδιστών, ή ακόμη και οι δικές του προσπάθειες να απομακρυνθεί –έστω σε κάποιο βαθμό– από την κατεξοχήν πολιτική ιστορία, δίνοντας χώρο στην τέχνη και την πολιτική του πολιτισμού, ήταν μεν αξιοπρόσεκτες αλλά όχι ιδιαίτερα σημαντικές. Τα τρία «είδωλα της φυλής των ιστορικών» διατηρούσαν ακόμη μεγάλο μέρος της επιρροής τους, όπως σχολίαζε το 1903 ο κοινωνιολόγος Φρανσουά Σιμιάν (François Simiand, 1873-1935), ένας οπαδός του Ντυρκέμ που αρθρογραφώντας στο περιοδικό του Ανρύ Μπερ έλαβε τον τίτλο του δριμύτερου ίσως κατήγορου της ιστορίας. Τα «είδωλα» αυτά ήταν το «πολιτικό», δηλαδή η εμμονή στην πολιτική ιστορία και τους πολέμους, το «είδωλο της ατομικότητας», που ήθελε την ιστορία να ταυτίζεται με την ιστορία των σπουδαίων ανδρών, και το «χρονολογικό είδωλο», με άλλα λόγια: η συνήθεια να χάνει κανείς την ουσία των φαινομένων, για να αναδεικνύει την αφετηρία, την προέλευση και τις καταβολές τους. Είναι γεγονός ότι περισσότερες από τις μισές διδακτορικές διατριβές των αρχών του 20^{ου} αιώνα αφιερώνονταν στην πολιτική ιστορία, ενώ, τη στιγμή που δημοσίευε ο Σιμιάν αυτές τις απόψεις στο περιοδικό του Ανρύ Μπερ, το υπόλοιπο 30% καλυπτόταν από βιογραφικές μελέτες («ατομικό είδωλο»). Με βάση αυτά τα δεδομένα, η ανανέωση της ιστορίας, η εγκατάλειψη των μοναδικών και ανεπανάληπτων γεγονότων και η μετάθεση του ιστορικού ενδιαφέροντος από το ατομικό στο κοινωνικό παρουσιάζονταν διά της γραφίδας του Σιμιάν ως ένα νεωτερικό επιστημονικό πρόγραμμα, το οποίο, όπως φαίνεται, ακολούθησαν κατά γράμμα λίγο αργότερα οι ιδρυτές των *Αννάλ*. Ιδίως ο Φεβρ, στο πρώτο άρ-

⁵⁵ Σε αυτό το βιβλίο του δημοσιεύονται παλιότερα άρθρα του, καθώς και διαλέξεις, που παρέδωσε στο πλαίσιο του μαθήματός του για την ιστορία της ευρωπαϊκής διανόησης στο Πανεπιστήμιο της Κολούμπια.

⁵⁶ Ο Μπλοχ ξεκίνησε τις σπουδές του τον Νοέμβριο του 1904, το έτος που η École Normale Supérieure ενώθηκε με το Πανεπιστήμιο του Παρισιού. Σύμφωνα με το αρχικό σχέδιο αυτής της μεταρρύθμισης, πέρα από το μάθημα της ιστορίας της γαλλικής δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης που δίδασκε ο Εμίλ Ντυρκέμ, οι φοιτητές θα παρακολουθούσαν τα μαθήματά τους στη Σορβόνη. Σύντομα όμως η μεταρρύθμιση αποδείχθηκε ελάχιστα αποτελεσματική, οι παραδόσεις των μαθημάτων συνεχίστηκαν στο κτίριο, όπου γίνονταν παλιότερα, και η École Normale Supérieure εξακολούθησε να εκπαιδεύει διπλωμάτες, πολιτικούς, δημοσιογράφους, νομικούς και δασκάλους. Αξίζει να σημειωθεί ότι στην εναρκτήρια ομιλία του, στις 23 Νοεμβρίου 1904, ο διευθυντής της σχολής Ερνέστ Λαβίς παρότρυνε τους φοιτητές να υπηρετήσουν το έθνος και να γίνουν άρτια καταρτισμένοι δάσκαλοι. Ενδεικτικό στοιχείο της παράδοσης του πολιτικού ακτιβισμού που προήγαγε η σχολή, είναι το γεγονός ότι από τους φοιτητές και αποφοίτους της, κατά τη διάρκεια του Πρώτου Παγκοσμίου Πολέμου, κινητοποιήθηκαν οι 800 και σκοτώθηκαν οι 239 (οι δέκα από αυτούς είχαν εισαχθεί στη σχολή μαζί με τον Μπλοχ, επρόκειτο δηλαδή για το ¼ των συμφοιτητών του). Βλ. Fink, 1989: 25-26.

θρο του, το οποίο δημοσίευσε το 1905 επίσης στο περιοδικό του Ανρύ Μπερ (στη συντακτική επιτροπή του οποίου έγινε μέλος λίγο αργότερα), τόνιζε πόσο καταλυτική ήταν η επιρροή που άσκησε στη σκέψη του η πρόσκληση του Σιμιάν. Είναι αλήθεια ότι η επιθεώρηση του Μπερ (*Revue de synthèse historique*) –όπου ξεκίνησαν τις δημοσιεύσεις τους όχι μόνο ο Φερβ αλλά και ο Μπλοχ– υπερασπιζόταν από τα πρώτα βήματά της (δηλαδή από το 1900) μια σφαιρική ιστορία που περιέκλειε «στην ίδια επιστημονική προοπτική όλες τις όψεις της πραγματικότητας, από την οικονομία ως τις νοοτροπίες» και είχε στόχο να αποκαταστήσει τη σύνδεση ανάμεσα στο παρελθόν και το παρόν, ανατρέποντας τις βασικές θέσεις της μεθοδικής σχολής. Είθισται ο Φερβ να θεωρείται διάδοχος του Μπερ και τα *Αννάλ* η συνέχεια της *Revue de synthèse historique* (Dosse, 1993: 28-29, 44-45).

Ανάμεσα στους άνδρες που επηρέασαν σημαντικά τις ιδέες των δύο ιδρυτών των *Αννάλ*, συγκαταλέγονται και άλλοι εκπρόσωποι συγγενικών προς την ιστορία επιστημών, που υπό το κλίμα των πρώτων χρόνων του αιώνα μέχρι την έναρξη του Πρώτου Παγκόσμιου Πολέμου, αναθεώρησαν τις μεθόδους και τους στόχους τους, αντιδρώντας με τον τρόπο τους κατά της γερμανικής κυριαρχίας. Ο Πωλ Βιντάλ, εκδότης, όπως αναφέρθηκε των *Αννάλ* της σχολής των γεωγράφων (*Annales de Géographie*), επιδίωξε να ερμηνεύσει τη «φυσική προσωπικότητα» της Γαλλίας, απορρίπτοντας την τυπική εμμονή των Γερμανών στη γεωγραφία, που, κατά τη γνώμη του, είχε αποκλειστικό στόχο τη νομιμοποίηση εδαφικών διεκδικήσεων. Αντίθετα, ο Βιντάλ εστίασε την προσοχή του στην αλληλεπίδραση μεταξύ του ανθρώπου και του περιβάλλοντος, προτείνοντας μια νέα γεωγραφία, στενά συνδεμένη με την ιστορία και τη διεπιστημονική προσέγγιση και σύγκριση. Η σύγκριση αποτελούσε τον ακρογωνιαίο λίθο και των αναθεωρητικών προτάσεων του κοινωνικού γλωσσολόγου Αντουάν Μεγιέ (Antoine Meillet, 1866-1936), ο οποίος παρουσίαζε τη γλώσσα –αυτήν «την αυθόρμητη δημιουργία συγκεκριμένων ομάδων», κατά την ερμηνεία του– να διαδίδεται, να αναπτύσσεται και να μεταμορφώνεται στην πορεία του χρόνου σε άμεση συνάρτηση με τους βασικούς παράγοντες της κοινωνικής πραγματικότητας. Στη θέση μιας συνοπτικής παρουσίασης του αναθεωρητικού κλίματος της εποχής, αρκεί μόνο να σημειώσουμε ότι ο Μεγιέ τόνιζε τις ελάχιστες βεβαιότητες στις οποίες κατέληγε η επιστήμη του, η οποία, σύμφωνα με την παραδοχή του, ήταν αδύνατο να δώσει επαρκείς απαντήσεις σε όλα τα ερωτήματα σχετικά με τα γλωσσολογικά δάνεια ή τις μεταβολές των εθνικών γλωσσών, αφού τα ερευνητικά πορίσματά της βασίζονταν κυρίως σε πιθανότητες και λογικές υποθέσεις. Την ίδια εποχή, ο φιλόσοφος Ανρύ Μπεργκσόν (Henri Bergson, 1859-1951) δίδασκε στη γενιά του Μπλοχ τις θεωρίες του για τις κατηγορίες της διάρκειας και της κίνησης, της μνήμης και της αντίληψης, και προσδίδοντας μια νέα διάσταση στην ιστορική πραγματικότητα, συνιστούσε να αποφεύγεται ο αυστηρός τεμαχισμός του παρελθόντος σε τεχνητές ενότητες χρόνου και χώρου και να μην παραγκωνίζονται τα ευρύτερα όρια του χρόνου και της πραγματικότητας, που στην ουσία αποτελούν τους απώτερους στόχους της ιστορικής επιστήμης. Ήδη τονίστηκε, ωστόσο, ότι αυτός που άσκησε καταλυτική επίδραση στη σκέψη των δύο ιδρυτών των *Αννάλ*, όπως και πολλών συγχρόνων τους, ήταν ο Εμίλ Ντυρκέμ και ο διάλογος ή σωστότερα η σύγκρουση μεταξύ της κοινωνιολογίας και της ιστορίας, που ξέσπασε το 1903, την περίοδο δηλαδή που ο Φρανσουά Σιμιάν εξέδιδε το περίφημο άρθρο του, επιτιθέμενος κυρίως στον Σενιομπός και την πρόσφατη τότε μελέτη του *Η ιστορική μέθοδος εφαρμοσμένη στις κοινωνικές επιστήμες* (1901) (Fink, 1989: 31-35).

Υπό την επίδραση αυτού του διανοητικού περιβάλλοντος, ο Φερβ και ο Μπλοχ, μετά την πρώτη συνεργασία τους στο περιοδικό του Μπερ, συναντήθηκαν το 1920 και ξεκίνησαν μία εκ νέου στενή συνεργασία στο νεοσύστατο Πανεπιστήμιο του Στρασβούργου. Σύμφωνα με τις προθέσεις της γαλλικής κυβέρνησης, μετά την ανάκτηση της Αλσατίας, το νέο πανεπιστήμιο επρόκειτο να αναδειχθεί σε πρότυπο ερευνητικό κέντρο και να ξεπεράσει το γερμανόφωνο Πανεπιστήμιο Kaiser Wilhelm, που λειτουργούσε στη θέση του μέχρι το 1918, αποδεικνύοντας την ανωτερότητα των Γάλλων ερευνητών απέναντι στους Γερμανούς ομολόγους τους. Αν λάβουμε υπόψη τη δυσμενή οικονομική κατάσταση της Γαλλίας, όπως και των περισσότερων ευρωπαϊκών μετά το τέλος του Πρώτου Παγκόσμιου Πολέμου, και επίσης τον περιορισμό τόσο των κρατικών πιστώσεων που χορηγούνταν για ιστορικές δημοσιεύσεις όσο και των πανεπιστημιακών εδρών, η συγκυρία ήταν

ευτυχής για τους δύο ιδρυτές των *Αννάλ*. Ο Μπλοχ κατέλαβε τον Οκτώβριο του 1919 τη θέση του βοηθού λέκτορα στην έδρα της Μεσαιωνικής Ιστορίας με πρόταση του δασκάλου του, Κριστιάν Πφίστερ (Christian Pfister, 1857-1933), που συμμετείχε στην εθνική επιτροπή διοίκησης του νέου πανεπιστημίου της αλσατικής πρωτεύουσας, όπου συστεγάζονταν οι ανθρωπιστικές, οι κοινωνικές, οι πολιτικές και οι νομικές σπουδές, και του οποίου οι καθηγητές ενθαρρύνονταν να συμμετέχουν στις παραδόσεις των συναδέλφων τους, προκειμένου να δημιουργηθεί μια «πολυσυλλεκτική [και] συμμετοχική ατμόσφαιρα» (Γαγανάκης, 1991: 33-34· Bloch, 1994: 8-9). Τον Ιανουάριο του 1920, ξεκίνησαν οι περίφημες απογευματινές συναντήσεις και οι ατέρμονες επιστημονικές συζητήσεις μεταξύ των καθηγητών του πανεπιστημίου. Συμμετείχαν ανελλιπώς ο Φεβρ και ο Μπλοχ και άλλοι συνάδελφοί τους, όπως ο κοινωνικός ψυχολόγος Σαρλ Μπλοντέλ (Charles Blondel, 1876-1939), τις ιδέες του οποίου θαύμαζε ο Φεβρ, και ο κοινωνιολόγος Μωρίς Χαλμπβάξ (Maurice Halbwachs, 1877-1945), που με τη μελέτη του για το κοινωνικό πλαίσιο της μνήμης κέρδισε την εκτίμηση του Μπλοχ. Στο Στρασβούργο που σιγά-σιγά αναδεικνυόταν σε «πλούσιο θερμοκήπιο των ιδεών», οι ιδρυτές των *Αννάλ* γνώρισαν και αρκετούς άλλους από τους μετέπειτα συνεργάτες τους στη «σχολή». Ανάμεσά τους ξεχωρίζουν ο Ζωρζ Λεφέβρ, ο ιστορικός της Γαλλικής Επανάστασης που εστίαζε το ενδιαφέρον του στην ιστορία των νοοτροπιών, ο Ανρύ Μπρεμόν (Henri Bremond, 1865-1933), που με τις ιδέες του για την ιστορική ψυχολογία ενέπνευσε τον Φεβρ στη μελέτη του για τη Μεταρρύθμιση, και ο ιστορικός της αρχαίας εποχής Αντρέ Πιγκανιόλ (André Piganiol, 1883-1968), που έστρεψε την προσοχή του στην ανθρωπολογία, όπως δηλαδή και ο Μπλοχ στη μελέτη του *Οι θαυματουργοί βασιλιάδες* (*Les rois thaumaturges*, 1924) (Burke, 1990: 16-17· Dosse, 1993: 48-49).

Το Πανεπιστήμιο διέθετε επίσης μια εξαιρετικά πλούσια βιβλιοθήκη, καθώς και μεγάλα οικονομικά κονδύλια. Το ερώτημα, όμως, που τίθεται είναι γιατί ο Φεβρ και ο Μπλοχ αποφάσισαν την έκδοση ενός νέου περιοδικού, αφού ήδη συνεργάζονταν με το εξίσου νεωτερικό περιοδικό του Μπερ. Κατά μια εκδοχή, το ισχυρότερο ίσως κίνητρό τους ήταν η απροθυμία του Μπερ να δημιουργήσει γύρω του μια «σχολή» –όπως είχε πράξει λίγο νωρίτερα ο Ντυρκέμ– γεγονός που δεν βοηθούσε τους συνεργάτες και ομοϊδεάτες του να διεκδικήσουν πανεπιστημιακές έδρες και πρωταγωνιστικούς ρόλους στο ακαδημαϊκό και επιστημονικό κατεστημένο της εποχής. Επίσης, οι συνθήκες που επικρατούσαν τη δεδομένη εποχή, ευνοούσαν τη δημιουργία ενός καινούριου νεωτερικού περιοδικού και την ανάδυση μιας νέας και δυναμικής διεπιστημονικής ομάδας. Η οικονομική επιστήμη διδασκόταν από το 1878 στις νομικές σχολές και η πρώτη έδρα Οικονομικής Ιστορίας στη Φιλοσοφική Σχολή της Σορβόνης –που είχε ιδρυθεί μόλις το 1927– δεν είχε αποτρέψει ακόμη την απομόνωση της οικονομίας από την κοινωνιολογία, την κοινωνική ιστορία και την ανθρωπογεωγραφία. Η γεωγραφική «σχολή» παρουσιαζόταν αρκετά αποδυναμωμένη, αλλά και οι κοινωνιολόγοι του Ντυρκέμ εμφανίζονταν διχασμένοι ανάμεσα στη νομική και τη φιλοσοφική. Εξάλλου, αντίθετα από τον Μπερ (που είχε αποτύχει δύο φορές –το 1905 και το 1912– να καταλάβει μια θέση στο Κολέγιο της Γαλλίας), οι δύο ιδρυτές των *Αννάλ* ήταν ήδη καθηγητές στο Στρασβούργο και διέθεταν μεγάλη φήμη χάρη στις δημοσιεύσεις τους. Ειδικά ο Φεβρ, που είχε σημαντικές πολιτικές γνωριμίες, παραδεχόταν ότι είχε στο μυαλό του την ιδέα της έκδοσης ενός νεωτερικού περιοδικού από την ημέρα που τελείωσε ο πόλεμος και αποστρατεύτηκε ο ίδιος. Στους στόχους του μάλιστα περιλάμβανε την ανάδειξη μιας ενιαίας κοινωνικής επιστήμης, την ενότητα της οποίας θα καθόριζε τώρα η ιστορία, και η οποία θα προσέφερε απαντήσεις στα καίρια ερωτήματα του παρόντος. Εν ολίγοις, μέσω ενός νέου περιοδικού αλλά και ενός επιστημονικού κινήματος, ο Φεβρ οραματιζόταν την επέκταση σε ολόκληρη τη Γαλλία της διεπιστημονικής συνεργασίας, που είχε δοκιμαστεί στο Στρασβούργο (Dosse, 1993: 46-52, 74). Είναι γνωστό όμως ότι ο Φεβρ έδινε μεγαλύτερη έμφαση στην οικονομία, ενώ ο Μπλοχ στον κοινωνικό προσανατολισμό του περιοδικού. Τελικά, οι προτιμήσεις τους συνδυάστηκαν: το πρώτο τεύχος των *Annales d'histoire économique et sociale* εμφανίστηκε στις 15 Ιανουαρίου 1929 και οι εκδότες του εξηγούσαν ότι η ίδρυσή του αποσκοπούσε στην κατάλυση των συνόρων, που χώριζαν τους ιστορικούς από τους θεράποντες των άλλων κοινωνικών επιστημών, και επίσης στην καλλιέργεια ενός γόνιμου κλίματος διανοητικών ανταλλαγών. Τις προθέσεις τους αποδείκνυε και η σύνθεση της συντακτικής επιτροπής, στην οποία,

πέρα από τους ιστορικούς της αρχαίας και νεότερης εποχής, συμμετείχαν ο κοινωνιολόγος Μωρίς Χαλμπάξ, ο οικονομολόγος Σαρλ Ριστ (Charles Rist, 1874-1955), ο γεωγράφος Αλμπέρ Ντεμανζόν (Albert Demangeon, 1872-1940) και ο πολιτικός επιστήμονας Αντρέ Ζήγκφριντ (André Siegfried, 1875-1959) –επίσης μαθητής του Βιντάλ (Burke, 1990: 21-22).

Φυσικά, δεν είναι τυχαίο ότι το νέο περιοδικό εμφανίστηκε το 1929, τη χρονιά της μεγάλης οικονομικής κρίσης, αλλά μερικούς μήνες πριν από τον δραματικό Οκτώβριο της Γουώλ Στρητ. Το λεγόμενο Κραχ υπήρξε η αιτία της επιτυχίας του, ιδίως στα πρώτα του βήματα. Η κατάρρευση της καπιταλιστικής οικονομίας, που επηρέασε τόσο την Αμερική όσο και την Ευρώπη, έθεσε σε αμφισβήτηση την ιδέα της διαρκούς προόδου της ανθρωπότητας στην πορεία της προς την κατάκτηση περισσότερων υλικών αγαθών. Η κρίση προκάλεσε μια σειρά νέων προβληματισμών σε κοινωνικό και οικονομικό επίπεδο. Τα *Αννάλ*, τα *Χρονικά της οικονομικής και κοινωνικής ιστορίας*, βρήκαν πράγματι πρόσφορο έδαφος σε αυτήν τη συγκυρία. Οι κοινωνίες έστρεφαν το ενδιαφέρον τους από το πολιτικό στο οικονομικό πεδίο και αισθάνονταν την ανάγκη να γνωρίσουν με ποσοτικά δεδομένα τις οικονομικές αλλαγές ή ακόμη και την εξέλιξη των τιμών, ενώ η οικονομία βρισκόταν σταθερά, καθ' όλη τη διάρκεια της δεκαετίας του 1920, στο επίκεντρο του πολιτικού ενδιαφέροντος και των δημοσίων συζητήσεων. Στη βάση του ιστορικού λόγου που αναπτύχθηκε μέσω των *Αννάλ*, κεντρική θέση κατέχουν σύγχρονα προβλήματα, όπως η τραπεζική κρίση στη Γερμανία, στις χώρες της κεντρικής Ευρώπης αλλά και στις ΗΠΑ, η αγροτική κολεκτιβοποίηση και το δημογραφικό ζήτημα στην ΕΣΣΔ, η παγκόσμια κρίση του σιταριού και η αγροτική δυσαρέσκεια στην αμερικανική Δύση. Ο Μπλοχ απέρριπτε την περιοριστική προοπτική της ιστορίας ως επιστήμης του παρελθόντος και αντιπρότεινε πως ο ιστορικός μπορεί να ξεκινά με αφετηρία το παρόν, προκειμένου να «ενώνει το νήμα του χρόνου με τις κοινωνίες του παρελθόντος». Η μελέτη του για την αγροτική ιστορία της Γαλλίας, το 1931, έγινε γνωστή για τη μεθοδολογική πρωτοτυπία της, που αναδείκνυε ως αφετηρία της ιστορικής προσέγγισης, τον γνωστό και ως προορισμό της, το άγνωστο –σαν να ήταν μια ανάγνωση της ιστορίας προς τα πίσω. Πρόκειται για την «αναδρομική μέθοδο» («retrogressive method»), την οποία εφάρμοσε μεν ο Μπλοχ, αλλά δεν την επινόησε ο ίδιος. Είναι γνωστό ότι είχε εφαρμοστεί, το 1897, από τον καθηγητή του Κέιμπριτζ, Φρέντερικ Μέτλαντ (Frederic William Maitland, 1850-1906), τον οποίο θαύμαζε ο Μπλοχ, αλλά ακόμη και ο Μέτλαντ μνημόνευε άλλους ως προγενέστερους εισηγητές της και εμπνευστές της (1897: v-vi): όπως τον Φρέντερικ Σίμπομ (Frederic Seebohm, 1833-1912), ιδίως στο πρώτο κεφάλαιο της οικονομικής ιστορίας του για ένα χωριό της Αγγλίας (1883:vii-xvi), τον καθηγητή της Αρχαίας Ιστορίας, Φυστέλ ντε Κουλάνζ (Fustel de Coulanges, 1830-1889) –δάσκαλο του πατέρα του Μπλοχ, Γκουστάβ Μπλοχ (Gustave Bloch, 1848-1923).

Αλλά ο Μπλοχ ανέδειξε με μεγαλύτερη έμφαση τη διάσταση του χρόνου στην ιστορία. Ο ερευνητής, όπως εξηγούσε, θα πρέπει να εξετάζει πρώτα το παρόν ή ό,τι μέχρι πρότινος ήταν παρόν, προκειμένου να κατανοεί το παρελθόν. Όπως και ο Μέτλαντ, ξεκινούσε τον σχολιασμό της μεθοδολογίας που ακολουθούσε σε αυτή τη μελέτη του, μνημονεύοντας τους άλλους ερευνητές που είχαν ασχοληθεί με το θέμα του πριν από αυτόν και τονίζοντας ότι η αξία του ενός ιστορικού έργου είναι μόνο προσωρινή. Η ιστορία βρίσκεται πάνω από όλες τις επιστήμες που μελετούν την αλλαγή των κοινωνιών, προσέθετε ο ίδιος, και «όταν έρθει η ώρα να ξεπεραστεί το έργο μου από μελέτες βαθύτερης προσέγγισης, θα νιώθω μεγάλη τιμή αν η αντιπαράθεση με τις δικές μου λανθασμένες εικασίες βοήθησε την ιστορία να μάθει την αλήθεια για τον εαυτό της». Σχεδίαζε μάλιστα να προβεί σε μια αναθεωρημένη δεύτερη έκδοση της μελέτης του μετά από είκοσι χρόνια, όπως αποκάλυπτε ο Φεβρ, που προλόγισε τη δεύτερη έκδοση μετά τον θάνατό του. Είχε στόχο δηλαδή να ξαναγράψει αυτή τη μελέτη του, γιατί γνώριζε ότι ο χρόνος δεν σταματά για τον ιστορικό και ήταν επίσης πεπεισμένος ότι κάθε αξιόλογο δείγμα ιστορικής γραφής είναι απαραίτητο να ξαναγράφεται μετά από είκοσι χρόνια. Διαφορετικά, ο συγγραφέας έχει αποτύχει στον στόχο του και δεν έχει καταφέρει να παρακινήσει άλλους να ελέγξουν τις βασικές θέσεις του και να βελτιώσουν τις τολμηρότερες υποθέσεις του, ώστε να τις καταστήσουν ακριβέ-

στερες. Εξάλλου, «όποιος πιστεύει ότι τα βιβλία είναι 'οριστικά' είναι το αντίθετο του ιστορικού», όπως τόνιζε και ο Φεβρ στον πρόλόγό του (Bloch, 1966a: xvii, xx και xxiv- xxv).⁵⁷

Τόσο ο Μπλοχ όσο και ο Φεβρ, υπερθεματίζοντας την αλληλένδετη σχέση ανάμεσα στο παρόν και το παρελθόν, στόχευαν σε μια ιστορία που θα είναι χρήσιμη για τον οικονομολόγο αλλά και για τους ιθύνοντες των σύγχρονων κοινωνιών, ώστε οι ιστορικοί θα παρουσιάζονται ως φορείς μιας κατεξοχήν αποτελεσματικής γνώσης και θα συνεργάζονται στη διαχείριση του καπιταλιστικού συστήματος ακόμη και με άνδρες της δημόσιας διοίκησης και του επιχειρηματικού κόσμου ή με όσους ειδικεύονται σε διάφορα οικονομικά και κοινωνικά θέματα. Πράγματι, κατά τη διάρκεια του Μεσοπολέμου, τραπεζίτες και επενδυτές δημοσίευαν μελέτες και απόψεις τους στα *Αννάλ*, ενώ ο Φεβρ και ο Μπλοχ ζήτησαν τη συνεργασία ακόμη και διευθυντικών στελεχών της Διεθνούς Τράπεζας της Ζυρίχης, της Διεθνούς Τράπεζας Εμπορίου και Βιομηχανίας ή της Τράπεζας των Χωρών της Κεντρικής Ευρώπης καθώς και άλλων φορέων, όπως η Κοινωνία των Εθνών και το Διεθνές Γραφείο Εργασίας. Κάποια στιγμή στις αρχές της δεκαετίας του 1930, ο Μπλοχ αναρωτιόταν αν θα ήταν εφικτό κάποια στιγμή οι ιστορικοί να εργάζονται σε γραφεία μελετών στις κυριότερες επιχειρήσεις ή και δίπλα στους επικεφαλής μιας στατιστικής υπηρεσίας. Οι συνεργασίες αυτές φανερώνουν μεταξύ άλλων ότι η μαρξιστική επίδραση στους ιθύνοντες ή γενικότερα τους συνεργάτες του περιοδικού και του συνολικότερου κινήματος των *Αννάλ* τονίστηκε πολύ περισσότερο από όσο θα έπρεπε. Κατά μια πειστική ερμηνεία, η ομάδα των *Αννάλ* τοποθετήθηκε ανάμεσα στην ιστορικιστική σχολή, την οποία απέρριπτε, και τον μαρξισμό, από τον οποίο αντλούσε την ιδέα «της σφαιρικής σύλληψη της πραγματικότητας». Αλλά στην ουσία πρότεινε έναν τρίτο δρόμο, κατασκεύασε ένα πρωτότυπο «παράδειγμα», και έτσι διεκδικούσε την ηγετική θέση στην ιστορία και την κοινωνική επιστήμη ή σωστότερα σε μία ιστοριογραφική επανάσταση, στο πλαίσιο της οποίας ο ιστορικός οφείλει «να ξαναγράψει την ιστορία με άξονα τα ερεθίσματα του παρόντος» και χωρίς να στερεί το έργο του από την επιστημονικότητά του (Dosse, 1993: 67-73).

Η δεύτερη και γνωστότερη μελέτη του Μπλοχ μετά την ίδρυση των *Αννάλ*, *Η φεουδαλική κοινωνία* (1939-1940), συμπυκνώνει τις μεθοδολογικές προτάσεις του, προσφέροντας μία ευρεία σύνθεση, που καλύπτει τέσσερις αιώνες ευρωπαϊκής ιστορίας (από το 900 μέχρι το 1300) και ένα ευρύ φάσμα ζητημάτων (τη δουλεία και την ελευθερία, την αλληλεγγύη στο πλαίσιο της ίδιας γενιάς και γενικότερα τους δεσμούς μεταξύ των ανθρώπων, τις υλικές συνθήκες και την οικονομική τονικότητα κ.ά.). Ο Μπλοχ δεν περιορίστηκε στην εξέταση της ιστορικής εξέλιξης της έγγειας προσόδου, της κοινωνικής και πολιτικής ιεραρχίας μετά τον πόλεμο, αλλά μελέτησε το σύνολο της φεουδαλικής κοινωνίας και την «κουλτούρα του φεουδαλισμού». Ασχολήθηκε με την ιστορική ψυχολογία, με αυτό δηλαδή που ο ίδιος αποκαλούσε «τρόπους αισθημάτων και σκέψης», επίσης με τη μεσαιωνική αντίληψη του χρόνου ή, σωστότερα, την αδιαφορία των ανθρώπων του Μεσαίωνα για τον χρόνο, αλλά και με τη συλλογική μνήμη –θέμα που τον είχε συνεπάρει, όπως και τον κοινωνιολόγο και οπαδό του Ντυρκέμ, Μωρίς Χαλμπβάξ. Ειδικά σε αυτό το βιβλίο του η επιρροή του Ντυρκέμ είναι ιδιαίτερα έντονη, τόσο κατά την πραγμάτευση της συλλογικής συνείδησης και μνήμης όσο και στην ανάλυση της κοινωνικής συνοχής. Επίσης, οι απόψεις και το ενδιαφέρον του Ντυρκέμ για τη σύγκριση, την τυπολογία και την κοινωνική εξέλιξη είναι φανερό ότι επηρέασαν σημαντικά την τελευταία ενότητα του βιβλίου –που στην ελληνική μετάφρασή του (1987) έχει τίτλο «ο φεουδαλισμός ως κοινωνικός τύπος και η δράση του»– όπου ο Μπλοχ διατυπώνει το συμπέρασμα ότι ο φεουδαλισμός δεν είναι ένα μοναδικό φαινόμενο, αλλά μάλλον μια επαναλαμβανόμενη φάση της κοινωνικής εξέλιξης και επιχειρεί τη σύγκριση της μεσαιωνικής Δύσης με την Ιαπωνία. Οι μελέτες που έγραψε ο Μπλοχ την περίοδο του Μεσοπολέμου, «αποπνέουν την ιδιαίτερη διανοητική ατμόσφαιρα που χρωμάτιζε τις έντονες ημέρες της ομάδας του Στρασβούργου», αλλά κυρίως «αντανακλούν το πνεύμα του ιδρυτικού διδύμου των *Annales*», τις κοινές διαπιστώσεις και τους κοινούς στόχους τους στην εκστρατεία που οι ίδιοι ξεκίνησαν, με σκοπό «τον επαναπροσανατολισμό της ιστορίας και την

⁵⁷ Για μια σύντομη και περιεκτική περιγραφή αυτής της μελέτης του Μπλοχ, βλ. στην εισαγωγή του Γαγκανάκη, Bloch, 1994: 15-17.

ευρύτερη δυνατή σύγκλιση των ανθρωπιστικών επιστημών» (Burke, 1990: 23-25· Bloch, 1987· Bloch, 1994: 17-18).

Σταδιακά το περιοδικό κατέστη το κέντρο της νέας ιστορικής «σχολής». Δικαιολογημένα, η ανανέωση του ιστορικού λόγου μέσω της εγκατάλειψης της πολιτικής ιστορίας προς όφελος της οικονομικής και κοινωνικής ιστορίας προβάλλεται ως η σπουδαιότερη επιτυχία της «σχολής» στην πρώτη φάση της εξέλιξής της –δηλαδή μέχρι τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο. Στην επιτυχία αυτή συνέβαλαν μάλιστα δύο άνδρες που δεν ήταν ιστορικοί. Ο πρώτος ήταν ο Ανρύ Ωζέρ (Henri Hauser, 1866-1946), που, όπως αναφέρθηκε παραπάνω, πέτυχε την ίδρυση, το 1927, της πρώτης έδρας Οικονομικής Ιστορίας στη Σορβόνη και στην οποία τον διαδέχθηκε το 1936 ο Μπλοχ. Ο δεύτερος ήταν ο κοινωνιολόγος και στις αρχές του αιώνα κατήγορος της παραδοσιακής ιστορίας, Φρανσουά Σιμιάν, του οποίου τη θεωρία για τη «συνεχή φαινομενοσκόπηση» (δηλαδή την παρατήρηση του ίδιου φαινομένου μέσα στον χρόνο) υιοθέτησαν τα *Αννάλ*, ανοίγοντας έτσι τις πύλες τους στα ερευνητικά πεδία της στατιστικής και της μελέτης των τιμών. Αξίζει μάλιστα να σημειωθεί ότι το 1936, που ο Μπλοχ έφτασε στη Σορβόνη, ίδρυσε μαζί με τον Χαλμπάξ το Ινστιτούτο Οικονομικής και Κοινωνικής Ιστορίας. Από την άλλη πλευρά, απαραίτητη προϋπόθεση για τη μετατόπιση του ενδιαφέροντος του ιστορικού από το πολιτικό στο οικονομικό είναι η διεύρυνση των εξεταζομένων πηγών. Για παράδειγμα, στη μελέτη του για τη γαλλική αγροτική ιστορία ο Μπλοχ δεν περιορίστηκε στην εξέταση των τίτλων ιδιοκτησιών, αλλά άντλησε το υλικό του από μελέτες του δικαίου, γεωγραφίας, αγροτικής οικονομίας, γλωσσολογίας, αρχαιολογίας και δημογραφίας, προκειμένου να παρουσιάσει σε διαχρονική κλίμακα τη δυναμική αλληλοσύνδεση ανάμεσα στον άνθρωπο και τη γη, εξετάζοντας παράλληλα ακόμη και την εξέλιξη των εργαλείων της αγροτικής εργασίας, τη σύσταση των εδαφών και τις μεταβολές της παραγωγής αλλά και τους οικογενειακούς δεσμούς ή τη χρήση του νομίσματος. Επομένως, στην ιστορία του αξιοποίησε τόσο την οικονομία όσο και τη γεωγραφία ή γεωιστορία, αλλά και την ιστορική ψυχολογία και γενικότερα τις κοινωνικές επιστήμες. Με άλλα λόγια, υπέβαλε διαρκώς ερωτήματα στις πηγές όλων των ειδών, αναδεικνύοντας την «ιστορία-πρόβλημα» στη θέση της «ιστορίας-αφήγησης» των Λανγκλουά και Σενιομπός (Dosse, 1993: 73-98). Αυτή ήταν μία πρόσθετη καινοτομία της σχολής των *Αννάλ*, που οδήγησε στη «σύνδεση της ιστορικής γραφής με τη μονιμότητα, με τη μακρά διάρκεια», και, εν τέλει, στην «κατάδειξη των μετασχηματισμών της φύσης κατά την ιστορική τους πορεία» (Dosse, 1993: 83).

Εξαιρετικά σημαντικός είναι επίσης ο προσανατολισμός της «σχολής» των *Αννάλ* προς τη συγκριτική ιστορία, ενώ η κορυφαία ίσως πρότασή της συνδέεται με την «ιστορία των νοοτροπιών». Η νοοτροπία, έννοια που δανείστηκαν ο Φεβρ και ο Μπλοχ από τον Λυσιέν Λεβύ-Μπρύλ (Lucien Lévy-Bryhl, 1857-1939) και τη μελέτη του *La mentalité primitive*, 1922, «δεν θα μπορούσε να αναχθεί σε έναν αυστηρό ορισμό [αλλά] απαιτεί την εξέταση των πολλαπλών χρήσεών της», όπως διαβάζουμε στο αντίστοιχο λήμμα του λεξικού των Οφφενστάιντ, Ντυφώ και Μαζουρέλ. Ωστόσο, η ιστορία των νοοτροπιών γνώρισε τη μεγαλύτερη ανάπτυξή της μετά από τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο και «σημάδεψε [...] μια πραγματική διαστολή της περιοχής των ιστορικών μέσω της μελέτης νέων, μέχρι τότε παραμελημένων, ιστορικών αντικειμένων, όπως ο φόβος, ο θάνατος, το σώμα, η αιδώς, η σεξουαλικότητα, οι συγγενικές σχέσεις, το ασυνείδητο, οι συλλογικές πεποιθήσεις και τελετουργίες». Επιπλέον, «αποδίδοντας μεγαλύτερη αξία στα συλλογικά φαινόμενα απ' ό,τι στα άτομα, ήρθε σε αντίθεση με την παραδοσιακή ιστορία των ιδεών», ενώ δίνοντας έμφαση στη συλλογική ψυχολογία, «ανιχνεύοντας ακατάπαυστα τις νοητικές συνήθειες, το συλλογικό ασυνείδητο και την αυθόρμητη ομιλία» και αποσκοπώντας στην «ανασύσταση των συμπεριφορών, των εκφράσεων, των σιωπών που μεταφράζουν τις αντιλήψεις του κόσμου και τις συλλογικές ευαισθησίες», αναδεικνυόταν σε «μια ιστορία σε “τρίτο επίπεδο” που μελετούσε τις αντιστοιχίες του “νοητικού” με το κοινωνικό και το οικονομικό» (Offenstadt, Dufaud & Mazurel, 2007: 140-142).

Στο μεταξύ, το περιοδικό αποτελούσε το βασικό όργανο των νέων προτεινόμενων αντιλήψεων και οι βιβλιοκρισίες του καθίσταντο διάυλος περαιτέρω ενίσχυσης του διεπιστημονικού διάλογου. Αλλά οι δύο διευθυντές του κατάλαβαν γρήγορα ότι η οριστική ανατροπή του κυρίαρχου τρόπου γραφής και η ιστοριογρα-

φική επανάσταση που οραματίζονταν, ήταν αδύνατο να επιτευχθούν, εάν δεν άλλαζαν ριζικά τα κριτήρια για την πρόσληψη των διδασκόντων της ιστορίας στην ανώτερη βαθμίδα της Μέσης Εκπαίδευσης. Το 1932, ο Φεβρ και ο Μπλοχ συνυπέγραψαν μαζί με άλλους συνεργάτες των *Αννάλ* μια επιστολή διαμαρτυρίας κατά του καθιερωμένου τρόπου εξετάσεων των υποψηφίων. Δύο χρόνια αργότερα ο Φεβρ έθεσε και πάλι ανοικτά το ζήτημα της αναγκαίας αλλαγής των κανονισμών και της πρακτικής αυτού του διαγωνισμού, ενώ το 1937 συνέταξε μαζί με τον Μπλοχ ένα νέο κατηγορητήριο. Αλλά σε αυτήν την προσπάθειά τους απέτυχαν. Κανείς δεν τους υποστήριξε, γεγονός που αποδεικνύει πόσο ισχυρά ήταν ακόμη τα ερείσματα των εκπροσώπων της παλιάς ιστορίας στο σχολικό και το πανεπιστημιακό κατεστημένο. Ως αποτέλεσμα, επέλεξαν να μετατρέψουν αυτήν την αποτυχία τους σε «παράγοντα κινητοποίησης, καλλιεργώντας για τον εαυτό τους την εικόνα του παρία, του απόκληρου των πανεπιστημίων» και πετυχαίνοντας έτσι ευκολότερα «τη συσπείρωση των κοινωνικών επιστημών γύρω από τους ιστορικούς χωρίς το φόβο της απορρόφησης ή της διεύθυνσης από έναν πανίσχυρο γείτονα» (Dosse, 1993: 78-9). Την ίδια περίοδο η διεθνής αλλά και παγκόσμια επιρροή της «σχολής» αυξανόταν. Το γεγονός ότι ο Φεβρ απέκτησε, το 1933, την έδρα του στο Κολέγιο της Γαλλίας και ο διορισμός στη θέση του προέδρου της εκδοτικής επιτροπής της πολύτομης και διεπιστημονικής *Γαλλικής Εγκυκλοπαίδειας* που ξεκίνησε το 1935, όπως και η μετακίνηση του Μπλοχ, το 1936, στη Σορβόνη μπορούν να θεωρηθούν αποδείξεις της επιτυχίας του κινήματος των *Αννάλ*. Το 1939, ο Φεβρ αναφερόταν με υπερηφάνεια στην ομάδα των υποστηρικτών του «πνεύματος των *Αννάλ*», ενώ ο Μπλοχ, που συχνά συγκαταλεγόταν στους προσκεκλημένους ομιλητές γνωστών ευρωπαϊκών πανεπιστημίων και ερευνητικών ινστιτούτων, συνέβαλε με ένα κείμενό του στον πρώτο τόμο της *Οικονομικής Ιστορίας του Κέμπριτζ* (Bloch, 1966β: 235-290). Η εκτέλεσή του από τους Γερμανούς στις 16 Ιουνίου 1944 προκάλεσε διεθνή συγκίνηση.

7.2 Η μεταπολεμική περίοδος: Από την εποχή του Μπροντέλ στην τρίτη γενιά

Μετά το τέλος του Δεύτερου Παγκόσμιου Πολέμου, ο Φεβρ βρέθηκε σε θέση ισχύος: ορίστηκε εκπρόσωπος της Γαλλίας στην Ουνέσκο, συμμετείχε με την προετοιμασία της εξάτομης *Επιστημονικής και Πολιτιστικής Ιστορίας της Ανθρωπότητας* (Scientific and Cultural History of Mankind) (Petitjean, 2006) και προσκλήθηκε να συμβάλει στην αναδιοργάνωση της École Pratique des Hautes Études (Burke, 1990: 31). Την ίδια εποχή, όμως, μεταβλήθηκε και ο ευρύτερος προσανατολισμός του περιοδικού, που μετονομάστηκε σε *Annales. Economies, Societes, Civilisations*. Η απουσία του όρου *ιστορία* από τον νέο τίτλο φανερώνει την επιθυμία για τη στενότερη συνεργασία με τις άλλες κοινωνικές επιστήμες και μπορεί να θεωρηθεί συνέπεια των ευρύτερων μεταπολεμικών εξελίξεων. «Τα *Annales* αλλάζουν, γιατί όλα αλλάζουν γύρω τους», εξηγούσε στον πρώτο μεταπολεμικό τόμο, το 1946, ο Φερβ: «οι άνθρωποι, τα πράγματα – με μια λέξη ο κόσμος», διότι «ο κόσμος του χθες τελείωσε ... χάθηκε για πάντα» (Dosse, 1993: 108).

Όπως είχε συμβεί το 1918, η ανάγκη της ευρύτερης ανασυγκρότησης του μεταπολεμικού κόσμου και ο πολιτικός ανταγωνισμός με έναν εχθρό, αυτήν τη φορά τη Σοβιετική Ένωση, ενθάρρυναν την ανάληψη νέων πρωτοβουλιών, που τώρα στηρίχθηκαν στη χρηματοδότηση του Ιδρύματος Rockefeller, η οποία εξασφαλίστηκε χάρη στις διασυνδέσεις του Σαρλ Μοραζέ (Charles Morazé, 1913-2003), γραμματέα της Διεθνούς Επιτροπής Ιστορικών Ερευνών, μέλους της συντακτικής επιτροπής των *Αννάλ* αλλά και ιδρυτή του Συνδέσμου φίλων των *Αννάλ* (1947) – που μετατράπηκε αργότερα σε Σύνδεσμο Μαρκ Μπλοχ. Όλα έδειχναν ότι οι κρατούσες συνθήκες απαιτούσαν την ταχύτατη ανάπτυξη των κοινωνικών επιστημών. Οι θεράποντες τους ήδη συνέδραμαν τους κρατικούς προγραμματισμούς ανασυγκρότησης, και στα τέλη της δεκαετίας του 1950 απέκτησαν τη θεσμική αναγνώρισή τους σε πολλά ευρωπαϊκά πανεπιστήμια (Dosse, 1993: 107-117, 133· Roberts, 2004: 83). Αλλά εξίσου φανερό ήταν και το γεγονός ότι η ιστορία, όπως και ο ιστορικός λόγος των *Αννάλ*, δέχονταν όλο και περισσότερες πιέσεις από τις κοινωνικές επιστήμες. Στο αρχικό στάδιο, ο απειλητι-

κότερος εχθρός ήταν η κοινωνιολογία και οι συνεχιστές του Ντυρκέμ, ένας εκ των οποίων, ο Ζωρζ Γκυρβίτς (Georges Gurvitch, 1894-1965), ίδρυσε στο γαλλόφωνο Πανεπιστήμιο της Νέας Υόρκης, όπου είχε καταφύγει κατά τη διάρκεια του πολέμου, την Ελεύθερη Σχολή Ανωτάτων Σπουδών, και μετά την επιστροφή του στη Γαλλία, το Κέντρο Κοινωνιολογικών Μελετών. Πραγματοποίησε έτσι ένα παλιό όνειρο των κοινωνιολόγων, θέτοντας στόχους παρόμοιους με αυτούς των *Αννάλ*: τη συσπείρωση δηλαδή των κοινωνικών επιστημών, αλλά στην περίπτωση αυτή υπό την «ηγεσία» της κοινωνιολογίας. Το 1945, ιδρύθηκε επίσης το Γαλλικό Ίδρυμα Δημοσκοπήσεων, ενώ η Ουνέσκο αύξησε εντυπωσιακά τις πρωτοβουλίες της, στις οποίες εγγράφονται η σύσταση των Διεθνών Ενώσεων Συγκριτικής Κοινωνιολογίας και Δικαίου και της Γαλλικής Ένωσης Πολιτικής Επιστήμης (1949). Αξιοσημείωτη όμως είναι η ίδρυση, το 1948, ενός νέου κέντρου διεπιστημονικής έρευνας, του Έκτου Τμήματος της École Pratique des Hautes Études, με διευθυντή τον Φεβρ και επικεφαλής του ιστορικού τμήματός του τον ευνοούμενό του, Φερνάν Μπροντέλ (Fernand Braudel, 1902-1987), ο οποίος τον διαδέχθηκε τόσο στη διεύθυνση των *Αννάλ* όσο και στην έδρα της Νεότερης Ιστορίας στο Κολέγιο της Γαλλίας.

Ο Μπροντέλ είναι ο συγγραφέας της τρίτομης *Μεσογείου* (μιας μελέτης περίπου 1.500 σελίδων), την οποία πολλοί ιστορικοί της γενιάς του αλλά και της επόμενης γενιάς τοποθετούσαν ανάμεσα στα σημαντικότερα βιβλία του δεύτερου μισού του 20^{ου} αιώνα. Αλλά δεν θα συμφωνούσαν μαζί τους οι μεταγενέστεροι ιστορικοί, όπως σχολίαζε ο Ρουτζέρο Ρομάνο (Ruggiero Romano, 1923-2003), ο ιστορικός που ανέλαβε, το 1955, τη βιβλιοκριτική της *Μεσογείου*, με αφορμή την ιταλική μετάφραση τότε της πρώτης έκδοσής της και ο οποίος έκτοτε μελέτησε, όσο λίγοι συνάδελφοί του, το έργο των ιστορικών των *Αννάλ* και κυρίως του Μπροντέλ. Αν δηλαδή ένας ιστορικός μελετούσε αυτό το βιβλίο την τελευταία δεκαετία του 20^{ου} αιώνα, θα έβρισκε, όπως υπέθετε ο Ρομάνο, «μερικά από τα όσα γράφονται σε αυτό [...] κοινότοπα». Πράγματι, τώρα είναι «κοινότοπα», αλλά αυτό οφείλεται στον Μπροντέλ. Δεν θα πρέπει δηλαδή να λησμονεί ο σύγχρονος αναγνώστης ότι ο Μπροντέλ έγραψε και ξαναέγραψε το έργο του αρκετές φορές από το 1939 μέχρι το 1944, σε μια εποχή δηλαδή που αυτά που έγραφε, δεν ήταν καθόλου «κοινότοπα». Γι' αυτό, λοιπόν, ο Ρομάνο τον συμβούλευε να φανταστεί τον Μπροντέλ να λαμβάνει τον λόγο, το 1949, και να διακηρύττει στους τότε ιστορικούς: «όχι, κύριοι, αντίθετα από όσα πιστεύετε όλοι σας εδώ και περισσότερο από δύο αιώνες, η Μεσόγειος δεν πέθανε στις αρχές του 16^{ου} αιώνα» (Romano, 2004: 62). Η *Μεσόγειος* ήταν η διδακτορική διατριβή του Μπροντέλ, την οποία ολοκλήρωσε, όπως εξηγούσε ο ίδιος, «στο τέλος της πρώτης λαμπερής νιότης των *Annales* του Marc Bloch και του Lucien Febvre» (Braudel, 2005: 16). Σύμφωνα με το «πλάνο» της εργασίας του, που τα επόμενα χρόνια προκάλεσε μεγάλη εντύπωση, το βιβλίο διαιρείται σε τρία τμήματα, παρακολουθώντας την κίνηση ισάριθμων «ομάδων στοιχείων». Το πρώτο εστιάζεται στο περιβάλλον, «το οποίο θέτει το ζήτημα μιας ιστορίας σχεδόν ακίνητης, συχνά αποτελούμενης από επίμονες επαναλήψεις και κύκλους που τελειώνουν και ξαναρχίζουν σχεδόν ακατάπαυστα», συνιστώντας έναν τρόπον τινά τύπο «δομικής» ιστορίας. Στο δεύτερο, παρουσιάζεται «η ιστορία των κοινωνικών ομάδων, των πολιτισμών και των οικονομιών» και ο Μπροντέλ, που δείχνει ότι γνωρίζει όλες τις τεχνικές που πρέπει να χρησιμοποιεί ένας ιστορικός της οικονομίας, αναδεικνύει τώρα μια ιστορία «που κινείται με αργούς αλλά και πιο ζωηρούς ρυθμούς». Εδώ, αναδύεται μια ιστορία «περιοδική» –όρος που σε αυτή τη χρήση δεν έχει σχέση με την οικονομική ορολογία, όπως ισχυριζόταν ο ίδιος ο Μπροντέλ. Τέλος, ακολουθεί «η ιστορία των πολιτικών και στρατιωτικών γεγονότων», μια ιστορία συμβάντων δηλαδή που «παρακολουθεί τις πλέον σύντομες, γοργές και νευρικές ταλαντεύσεις» (Romano, 2004: 52-54). Έτσι, στη *Μεσόγειο* αναδύονται τρεις διαφορετικοί ιστορικοί χρόνοι: ένας στατικός, γεωλογικός χρόνος, η μακρά διάρκεια των κοινωνικών θεσμών που τόσο πολύ απασχόλησε τον Μπροντέλ και, τέλος, ο σύντομος χρόνος, δηλαδή ο χρόνος των συμβάντων. Από την άποψη αυτή ο Μπροντέλ προχώρησε περισσότερο τόσο από τον δάσκαλό του, τον Φεβρ, όσο και από τον Μπλοχ (Iggers, 1991: 84-85), προσφέροντας μια συνθετική μελέτη, που φυσικά δεν είναι «τέλεια», γιατί δεν υπάρχει τέλεια μελέτη, αλλά είναι μια «μεταβατική» προσέγγιση (αφού μπορεί να βελτιωθεί), που εγκαινιάζει μια καινούργια ή σωστότερα μια «άλλη» ιστορία, η οποία παράγεται από τη διασταύρωση στοιχείων, καταστάσεων και ιδεών (Romano, 2004: 63-64).

Ως συνεχιστής του Φεβρ στο επιστημονικό πρόγραμμα των *Αννάλ*, ο Μπροντέλ εξακολούθησε να υ-περασπίζεται την ηγετική θέση της ιστορίας μεταξύ των κοινωνικών επιστημών, την επανάσταση των οποίων θεωρούσε ιδιαίτερα σημαντική. Συχνά χαρακτήριζε τις κοινωνικές και ανθρωπιστικές επιστήμες «ιμπεριαλιστικές», αλλά, κατά τη γνώμη του, η ιστορία δεν είχε λόγους να φοβάται την αντιπαράθεσή της μαζί τους. Την πρώτη πενταετία της δεκαετίας του 1950, ως πρόεδρος της επιτροπής εξετάσεων για την πρόσληψη διδασκόντων ιστορίας, συνέχισε το έργο στο οποίο είχαν αποτύχει, πριν από τον πόλεμο, ο Μπλοχ και ο Φεβρ, επαναφέροντας στο προσκήνιο τα κριτήρια, που είχαν προτείνει οι ιδρυτές των *Αννάλ*. Ειδικά μετά τον θάνατο του Φεβρ, το 1956, αναδείχτηκε στην ηγετική φυσιογνωμία του περιοδικού και του γενικότερου κινήματος, αν και οι απόψεις του διέφεραν καταφανώς από εκείνες του προκατόχου του: ακόμη και η ιστορία των δομών που ήταν τόσο προσφιλής στον Μπροντέλ, ήταν μια έννοια την οποία αντιπαθούσε ο Φεβρ. Επωφελούμενος όμως από την αύξηση των πιστώσεων τη δεδομένη εποχή και χάρη στο «επιχειρηματικό πνεύμα» του, ο Μπροντέλ βοήθησε στην ανάπτυξη του Έκτου Τμήματος αλλά και στην πρόοδο της δεύτερης γενιάς των *Αννάλ*. Μετά την επιστροφή του από το ταξίδι του στις ΗΠΑ, εισηγήθηκε την οργάνωση ενός ερευνητικού προγράμματος για την μελέτη πολιτισμικών περιοχών (*area studies*), που πραγματοποιήθηκε για μια διετία με γενναία χρηματοδότηση. Το 1959, εξασφάλισε για τον ιστορικό τομέα του Έκτου Τμήματος κονδύλια από τον προϋπολογισμό του επόμενου έτους για την ίδρυση εξήντα θέσεων βοηθών (Dosse, 1993: 135-8). Στους άμεσους στόχους του για την προετοιμασία της τρίτης γενιάς περιλάμβανε τη συνεργασία με νεαρούς ιστορικούς, όπως ο Ζακ Λε Γκοφ (Jacques Le Goff, 1924-2014), ένας από τους κυριότερους εκπροσώπους αργότερα της «Νέας Ιστορίας», και ο Μαρκ Φερρό. Όσο περνούσε ο χρόνος, οι ιστορικοί που συνεργάζονταν με τα *Αννάλ* αναλάμβαναν, πέρα από τις πανεπιστημιακές αρμοδιότητές τους, την ευθύνη των εκδόσεων διαφόρων εκδοτικών οίκων, συμμετείχαν σε ερευνητικά προγράμματα, ενώ κάποια μέλη της έφτασαν σε υψηλές θέσεις των μέσων μαζικής ενημέρωσης, συνδράμοντας έτσι στην παγκόσμια φήμη των *Αννάλ* και την αναγνώρισή τους ως μοντέλο επιστημονικής ιστορίας από τους ιστορικούς ολόκληρου του κόσμου (Middell, 2003: 112).

Είναι απαραίτητο να διευκρινίσουμε εδώ ότι όλες οι εξελίξεις γύρω από το «κίνημα των *Αννάλ*» δεν αφορούν αποκλειστικά το περιοδικό και επίσης ότι με τον όρο «σχολή των *Αννάλ*» δεν περιγράφεται σε καμία φάση της εξέλιξής της μια απολύτως ομοιογενής ομάδα ως προς τις ιδέες των μελών της. Ήδη εξηγήσαμε ότι τέτοιοι όροι είναι ασαφείς. Εξάλλου, όπως και οι ιδρυτές του περιοδικού διαφωνούσαν σε αρκετά σημεία, μπορεί να υποθεθεί ότι και κάθε επιστήμονας της δεύτερης γενιάς «είχε μια δική του θεώρηση της ιστορίας, καθένας πάσχιζε να περάσει ένα μήνυμα και καθένας είχε συχνά άπιστους μαθητές». Ωστόσο, ιδίως μετά το 1950, το σημαντικότερο επίτευγμα της «σχολής» ήταν το γεγονός «ότι έμμεσα ανάγκασε όλα όσα παρέμεναν εκτός του πεδίου επιρροής της [...] να ανανεώσουν τις μεθόδους τους, να επαναπροσδιορίσουν τις αρχές και τους στόχους τους, να προσαρμοστούν στην επιστημονική συγκυρία, πράγμα που υπήρξε πολύ επωφέλες για ορισμένους κλάδους» (Thuillier & Tulard, 1993: 60-61). Σε αυτούς τους κλάδους συγκαταλέγεται, για παράδειγμα, η ιστορία των διεθνών σχέσεων, που συνδυάζει τη μελέτη των διπλωματικών σχέσεων με την εμβάθυνση στις «βαθύτερες δυνάμεις της ιστορίας», τόσο τις υλικές όσο και τις πνευματικές, καθώς επίσης στους εθνικούς χαρακτήρες και τις συλλογικές νοοτροπίες, ενώ «ιδρυτής-πατέρας» της θεωρείται ο Πιέρ Ρενουβέν (Pierre Renouvin, 1893-1974). «Οι νέες τάσεις της ιστορικής έρευνας, που τόνισαν τη μελέτη της υλικής ή πνευματικής ζωής των ανθρώπινων κοινωνιών», εξηγούσε ο Ρενουβέν στην εισαγωγή της οκτάτομης συλλογικής *Ιστορίας των Διεθνών Σχέσεων* (1953-1958), «υπέδειξαν στον τομέα των διεθνών σχέσεων έναν εντελώς διαφορετικό προσανατολισμό». Με αυτήν την οπτική στο επίκεντρο του ενδιαφέροντος βρίσκεται «η ιστορία των σχέσεων ανάμεσα στους λαούς» και όχι «οι σχέσεις ανάμεσα στις κυβερνήσεις»: ο τρόπος με τον οποίο αναπτύσσονται τα εθνικά αισθήματα και γίνονται αντιληπτά τα εθνικά συμφέροντα, το πώς εξασφαλίζεται η ηθική συνοχή ενός λαού, πώς διαμορφώνεται η εικόνα του για τους γείτονες του και η συμπεριφορά του στην ιδέα ενός πολέμου ή στην προοπτική της δημιουργίας μιας «διεθνούς κοινωνίας». Η έμφαση που έδινε ο Ρενουβέν στις «βαθύτερες δυνάμεις», επηρέασε τη διδακτορική διατριβή, το 1962, του Ρενέ Ρεμόν (René Rémond, 1918-2007) για την ιστορία της γαλλικής κοινής γνώμης, η οποία εγκαίνιασε τις έρευνες γύ-

ρω από αυτό το θέμα (Noiriel, 2005: 87-95, 100-101). Στις δεκαετίες του 1950 και 1960 παρατηρείται επίσης η εντυπωσιακή ανάπτυξη της ποσοτικής και σειραϊκής ιστορίας, που επίσης επωφελήθηκαν από τον πολλαπλασιασμό των νέων θέσεων στα πανεπιστήμια της εποχής. Οι στατιστικές μέθοδοι, που είχαν προκαλέσει μεγάλο ενδιαφέρον αλλά και πολλές συζητήσεις από τις αρχές του αιώνα, καθώς επίσης και η ανάλυση της «μακράς διάρκειας», επιβλήθηκαν με επικεφαλής αφενός τον Φερνάν Μπροντέλ, αφετέρου τον Ερνέστ Λαμπρούς (Ernest Labrousse, 1895-1988), ο οποίος διαδέχθηκε στην έδρα της Σορβόνης τον εκλιπόντα Μαρκ Μπλοχ, αλλά και τον Λυσιέν Φεβρ στη θέση του διευθυντή ερευνών του Έκτου Τμήματος της Σχολής Ανωτέρων Σπουδών του Παρισιού.

Γύρω από τον διαπρεπή καθηγητή Λαμπρούς συγκεντρώθηκαν νεαροί φοιτητές, των οποίων οι διδακτορικές διατριβές καταδείκνυαν την επιρροή των νέων αντιλήψεων σε όλους τους ερευνητικούς τομείς και συνένδραμαν στη μετατροπή της οικονομικής και κοινωνικής ιστορίας σε ηγεμονικό ρεύμα της γαλλικής ιστοριογραφίας (Burke, 1990: 32-53· Dosse, 1993: 117-65). Βέβαια, για την καλή φήμη του στη νέα γενιά είχε εργαστεί μεθοδικά ο ίδιος. Για τον σκοπό αυτό εκπόνησε, το 1944, τη δεύτερη διδακτορική διατριβή του στη Φιλοσοφική Σχολή με θέμα την κρίση της γαλλικής οικονομίας στο τέλος του παλαιού καθεστώτος και τις αρχές της Επανάστασης (η πρώτη του διατριβή είχε υποστηριχθεί το 1932 στη Νομική Σχολή). Αυτό που έχει μεγάλο ενδιαφέρον είναι ότι στην εισαγωγή αυτής της διατριβής του ο Λαμπρούς έδωσε έμφαση στην εξήγηση των οικονομικών εννοιών που χρησιμοποιούσε, και οι οποίες ήταν ξένες και άγνωστες στους ιστορικούς. Επιδίωξε δηλαδή τη δημιουργία ενός συμβατού κώδικα επικοινωνίας μεταξύ της οικονομίας και της ιστορίας, ερμηνεύοντας όρους και έννοιες, όπως εποχικές ή ετήσιες διακυμάνσεις, δεκαετής κύκλος, κίνηση μακράς διάρκειας, σύντομος χρόνος, ύφεση, δομή και συγκυρία. Έτσι, βοήθησε τους ιστορικούς να ενσωματώσουν οργανικά στο λεξιλόγιό τους αυτές τις έννοιες και τους παρακίνησε να στραφούν στη μελέτη των οικονομικών συνθηκών. Ο δεύτερος λόγος, που εξηγεί τη μεγάλη επιρροή της δεύτερης διατριβής του, συνδέεται με την πρωτοτυπία των εξηγήσεων που πρότεινε, για το θέμα που ανέκαθεν απασχολούσε τους Γάλλους ιστορικούς: τα αίτια της Επανάστασης. Ο Λαμπρούς υποστήριξε ότι το 1789 ξέσπασε μια επανάσταση εξαθλιωμένων. Επισήμανε ότι αποφασιστικό ρόλο στα επαναστατικά γεγονότα έπαιξε η οικονομική κρίση που είχε επιδεινωθεί από μια κακή σοδειά: διότι οδήγησε στην άνοδο των τιμών των προϊόντων αρτοποιίας, προκαλώντας πείνα στις λαϊκές μάζες. Υιοθετώντας την άποψη ότι η κατανόηση των κοινωνικών και πολιτικών όψεων της Επανάστασης είναι δυνατή μόνο σε συνάρτηση με τις οικονομικές τους αιτίες, στηρίχθηκε σε νέα εργαλεία ανάλυσης. Η έρευνά του βασίστηκε στη μελέτη των στατιστικών δεδομένων του 18^{ου} αιώνα. Δημιούργησε εθνικές αριθμητικές σειρές, για να παρακολουθήσει την εξέλιξη των τιμών, των αγροτικών και βιομηχανικών προϊόντων και του εμπορίου και για να ελέγξει την αξιοπιστία των πηγών του, παρουσίασε τον «νόμο των αντισταθμιστικών σφαλμάτων» και των ελέγχων συμφωνίας της στατιστικής. Μετά από τη δεκαετία του 1950, ο Λαμπρούς στράφηκε από την οικονομική στην κοινωνική ιστορία –δεν θα ήταν υπερβολή να ισχυριστούμε ότι ενδιαφέρθηκε για μια οικονομική ιστορία της κοινωνίας. Ο «μηχανισμός» που υπερασπίστηκε στην ιστορία του –και ο οποίος συνέπιπτε με τον αποδεκτό μηχανισμό των *Αννάλ*– απαρτίζεται από τρία επίπεδα: ξεκινά πάντοτε από κάτω, από την οικονομική υποδομή, και ολοκληρώνεται προς τα πάνω, στις υπερδομές, τις νοοτροπίες και κουλτούρες, καταλήγοντας σε μια αντίληψη για την ιστορία με όρους δομής και συγκυρίας. Πράγματι, η αντίληψη του Λαμπρούς για την ιστορία ταιριάζει άριστα με τον μεταπολεμικό υπότιτλο του περιοδικού – «οικονομίες, κοινωνίες, πολιτισμοί» (Noiriel, 2005: 112-115).

Αλλά παρά το γεγονός ότι ο Λαμπρούς διέδωσε τον όρο *μακρά διάρκεια*, ήταν ο Φερνάν Μπροντέλ που προσέφερε την αναλυτικότερη εξήγησή του. Σε ένα άρθρο του στα *Αννάλ* το 1958 τοποθετούσε τη μακρά διάρκεια της ιστορίας στον αιωνόβιο χρόνο, προσδίδοντάς της δομική προοπτική. Υποστήριζε δηλαδή ότι υπάρχουν υπολανθάνουσες δυνάμεις (οι δομές), που καθορίζουν σε σημαντικό βαθμό τις σκέψεις και τις πράξεις των ανθρώπων, ακόμη και αν αυτοί δεν το συνειδητοποιούν. Υπεραμνόνταν την ιδέα ότι αυτό το διαχρονικό ασυνείδητο της κοινωνίας αποτελεί την ιστορία της, είναι δηλαδή το θαμμένο παρελθόν της, το οποίο ο ιστορικός οφείλει να προσεγγίσει και να κατανοήσει. Έτσι, ο Μπροντέλ άνοιξε το δρόμο για την ποσοτική

ιστορία των δεκαετιών του 1960 και 1970 και, παρά το γεγονός ότι ο ίδιος δεν χρησιμοποίησε αποκλειστικά ποσοτικές μεθόδους (Iggers, 1999: 83-85), σε αυτήν την ιδέα του για τη μακρά διάρκεια αναπτύχθηκε η λεγόμενη «σειραϊκή ιστορία» (Braudel, 1987, σ. 15-64· Noiriel, 2005: 117-119). Όπως μας εξηγεί ο Φρανσουά Φυρέ (François Furet, 1927-1997), η στοιχειώδης φιλοδοξία της ποσοτικής ιστορίας είναι «να συγκροτήσει το ιστορικό γεγονός σε χρονικές σειρές ομογενών και παραβλητών ενοτήτων, και μ' τρόπο να μπορέσει να μετρήσει την εξέλιξή τους με δοσμένες διακοπές χρόνου, ετήσιες κατά κανόνα». Αυτή είναι η βάση της σειραϊκής ιστορίας, η οποία προσφέρει «ακριβείς μεθόδους για τη μέτρηση της μεταβολής». Με απλούστερα λόγια, η ποσοτική και η σειραϊκή ιστορία που, παρά τις διαφορές τους, είναι αλληλένδετες, «αντικαθιστούν το γεγονός με τη σειρά, κατασκευάζοντας τα ιστορικά δεδομένα με τη βοήθεια μιας ανάλυσης βασισμένης στη θεωρία των πιθανοτήτων». Ποιες είναι οι πηγές, όμως, της ποσοτικής και της σειραϊκής ιστορίας; Πρόκειται για ένα τεράστιο σύνολο ανεκμετάλλευτων στοιχείων, που ήρθαν στην επιφάνεια, όταν οι ερευνητές εκδήλωσαν ενδιαφέρον για αυτές ή επιχείρησαν τη διαφορετική ανάγνωσή τους. Από τη δεκαετία του 1960, για παράδειγμα, τα παραγκωνισμένα έως τότε κατάστιχα των εκκλησιών, στήριζαν μελέτες για την προ-βιομηχανική κοινωνία. Ομοίως, τα δημογραφικά δεδομένα, όταν εξετάστηκαν με σημείο αναφοράς την εξέλιξη των μεθόδων αντισύλληψης, φώτισαν ζητήματα νοοτροπίας ή θρησκευτικής πρακτικής. Εξάλλου, «πόσες και πόσες άγραφες μαρτυρίες δεν περιμένουν τη συστηματική καταγραφή και περιγραφή τους»; Ο Φυρέ μας προσφέρει μερικά παραδείγματα: «ο αγροτικός χώρος διαμονής, η διάταξη των καλλιεργήσιμων χωραφιών, η θρησκευτική ή η κοσμική εικονογραφία» καθώς και «έναν ατελείωτο κατάλογο όλων των στοιχείων του πολιτισμού, που η λεπτομερής καταγραφή και περιγραφή τους θα επέτρεπε τη συγκρότηση νέων χρονολογικών σειρών και θα έθετε στη διάθεση του ιστορικού ένα πρωτοφανές υλικό» (Furet, 1981: 70-76).

Μια χαρακτηριστική μελέτη σειραϊκής ιστορίας είναι η μελέτη του κλίματος από το έτος 1000, την οποία δημοσίευσε το 1967 ο Εμμανυέλ Λε Ρουά Λαντυρί (Emmanuel Le Roy Ladurie, 1929-), ένας εκπρόσωπος της τρίτης γενιάς των *Αννάλ*. Χάρη στην πρόοδο της χημείας (συγκεκριμένα, τη μελέτη του ισότοπου του οξυγόνου 18) ήταν πλέον εφικτή η εξέταση των κλιματολογικών αλλαγών στη διάρκεια αιώνων. Έτσι, ο συγγραφέας εντόπισε κλιματικούς κύκλους, μικρής, μέσης και μακράς διάρκειας και παρακολούθησε τις συνέπειες των κλιματικών μεταβολών στην καθημερινή ζωή των ανθρώπων –π.χ. τους δημογραφικούς ρυθμούς, την αγροτική παραγωγή, τις μορφές κοινωνικότητας– διευκολύνοντας την κατανόηση της ιστορίας. Αλλά η πιο χαρακτηριστική ίσως ποσοτική μελέτη της δεκαετίας του 1960 είναι το άλλο έργο του Λε Ρουά Λαντυρί, που εκδόθηκε επίσης το 1967 με τίτλο οι *Χωρικοί του Languedoc*: στόχος του εδώ ήταν να αναδείξει την αλληλεπίδραση ανάμεσα στους κύκλους της πληθυσμιακής εξέλιξης και των τιμών των ειδών διατροφής μέσα από στατιστική ανάλυση, σαν να επρόκειτο για μια «ιστορία χωρίς ανθρώπους», που φαίνεται να εγκαινιάζει μια νέα ιστορία των συνειδήσεων, όπως σχολίαζε σε μεταγενέστερη μελέτη του ο ίδιος (Iggers, 1999: 84-85).

Από τα τέλη περίπου της δεκαετίας του 1960, η σειραϊκή ιστορία στράφηκε στον τομέα της θρησκευτικής ιστορίας, συμβάλλοντας και στην ανάπτυξη της ιστορίας των νοοτροπιών, που συμπληρώνει την οικονομική και κοινωνική ιστορία, προσεγγίζοντας το διανοητικό επίπεδο στις πραγματικότητες του παρελθόντος. Αλλά το μεγάλο ενδιαφέρον των ιστορικών για την ιστορία των νοοτροπιών εξηγείται από την άμεση σύνδεση αυτής της ιστορίας με έναν άλλο τομέα, που ευνοήθηκε από την εντυπωσιακή πρόοδο της ποσοτικής και σειραϊκής ιστορίας με την εμφάνιση του ηλεκτρονικού υπολογιστή (Dosse, 1993: 195-210): την ιστορική δημογραφία (Noiriel, 2005: 146-8), που αμέσως μετά τον πόλεμο απέκτησε το ινστιτούτο μελετών της –το Εθνικό Ινστιτούτο Δημογραφικών Μελετών/Institut National Des Études Démographiques (INED)– τη δική της εταιρεία, την Εταιρεία Ιστορικής Δημογραφίας, και λίγο αργότερα το περιοδικό της (*Annales de démographie historique*), μέσω του οποίου διαδίδονταν στην κοινότητα των ιστορικών οι ειδικοί όροι, οι έννοιες και οι μέθοδοί της. Η συνάντηση της δημογραφίας και της ιστορίας άνοιξε τον δρόμο σε μία κοινωνική ιστορία, που ενδιαφερόταν για το ανώνυμο πλήθος και τους ταπεινούς. Έτσι, για παράδειγμα, συσχετίστηκαν οι κρίσεις στα είδη διατροφής με τις δημογραφικές εξελίξεις του παλαιού καθεστώτος –η αύξηση της θνησιμότητας και η μείωση των γάμων και γεννήσεων εξηγήθηκαν ως συνέπειες μιας κακής συγκομιδής που συνε-

πιφέρει άνοδο των τιμών των δημητριακών και κατ' επέκταση σιτοδεία ή λιμό. Το μοντέλο μιας τέτοιας τυποποιημένης μεθόδου χρησιμοποιήθηκε για τη μελέτη της δημογραφικής εξέλιξης του πληθυσμού (γεννητικότητα, γονιμότητα, θνησιμότητα, οικογενειακές δομές, γαμηλιότητα κ.ά.) και την ανασυγκρότηση των οικογενειών του παρελθόντος. Με τη βοήθεια των εργαλείων και των μεθόδων της δημογραφικής ιστορίας μελετήθηκαν και αξιοποιήθηκαν τα στοιχεία των ενοριακών καταλόγων που κάλυπταν τη μεγάλη διάρκεια, οδηγώντας στον εμπλουτισμό της βιβλιογραφίας με μονογραφίες που εστιάζονταν σε χωριά και διάφορες μικρές περιοχές είτε στην εξέλιξη του πληθυσμού των πόλεων. Επιπλέον, επειδή «οι δημογραφικές στατιστικές μάς δια φωτίζουν σχετικά με τον τρόπο ζωής των ανθρώπων, με την αντίληψη που έχουν για τον εαυτό τους, για το σώμα τους, για τη συνήθη ζωή τους», αναδεικνύουν μεταξύ άλλων και την ιστορία της ιατρικής, τις διαφορές όψεις της οικογενειακής ζωής και των ανθρωπίνων σχέσεων, καθώς επίσης τις συμπεριφορές των ανθρώπων απέναντι στη ζωή, στον θάνατο και τη γέννηση. Έτσι, από τις τελευταίες δεκαετίες του 20^{ου} αιώνα παρατηρείται σταδιακά μία μεταστροφή από την ανάλυση των δημογραφικών μηχανισμών στην ανάλυση των συλλογικών συμπεριφορών (Offenstadt, Dufaud & Mazurel, 2007: 54-55).

Από την άλλη πλευρά, ο Λε Γκοφ και ο Ζωρζ Ντιμπί (Georges Duby, 1919-1996) επανέφεραν στο προσκήνιο την ερμηνεία του Μπλοχ για τον ευρωπαϊκό μεσαιωνικό πολιτισμό και συμπλήρωσαν την κοινωνική και πολιτιστική προσέγγισή του, χρησιμοποιώντας βιογραφικές μεθόδους. Ο Λε Γκοφ, για παράδειγμα, επιχείρησε να ενσωματώσει τον κόσμο των μεσαιωνικών αναπαραστάσεων στη βιογραφία του Λουδοβίκου ΙΑ'. Ο Φρανσουά Φυρέ με τη Μονά Οζούφ (Mona Ozouf, 1931-) προβλήθηκαν στην επιστημονική σκηνή με εντυπωσιακές αναλύσεις κοινωνικής ιστορίας για τη Γαλλία του 18^{ου} αιώνα και ενέπνευσαν πολλούς Γάλλους ιστορικούς, ενώ αργότερα ο Φυρέ συνδέθηκε με τη νέα πολιτική ιστορία της Γαλλικής Επανάστασης. Μετά από την εποχή των Φεβρ και Μπλοχ, και κατόπιν του Μπροντέλ, ως αφετηρία της τρίτης γενιάς προβάλλεται συνήθως το έτος 1969: τότε η διεύθυνση του περιοδικού έγινε συλλογική, ώστε δίπλα στον Μπροντέλ και τον Σαρλ Μοραζέ, στη διευθυντική επιτροπή προστέθηκαν ο Ζακ Λε Γκοφ, ο Μαρκ Φερρό, ο Εμμανυέλ Λε Ρουά Λαντυρί και άλλοι. Επίσης, η τρίτη γενιά ενδιαφέρθηκε περισσότερο από τον Μπλοχ, τον Φεβρ και τον Μπροντέλ για την εθνική ιστορία –τη γαλλική ιστορία– και προσπάθησε να ενσωματώσει στην εθνική κληρονομιά ό,τι είχε απολεσθεί κατά τη διάρκεια του πολέμου και της Κατοχής. Καθώς η νέα μετα-αφηγηματική εθνική ιστορία αποτελούσε απαίτηση των καιρών, η τρίτη γενιά μεσολάβησε με μεγάλη επιτυχία στην επέκταση της επιρροής των *Αννάλ* κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 1970 (Middell, 2003: 113-114).

Αντί άλλου επιλόγου, λοιπόν, θα μπορούσαμε να χρησιμοποιήσουμε τον τόσο δημοφιλή όρο του Μπροντέλ και να περιγράψουμε την ίδια τη «σχολή» των *Αννάλ* ως ένα «κίνημα μακράς διάρκειας». Αναγκαστικά τότε θα καταλήγαμε στο συμπέρασμα ότι η εξέλιξή του, όπως και η επιστημονική συμβολή του, χαρακτηρίζονται από συνέχειες αλλά και από ασυνέχειες. Η πορεία της «σχολής» ακολούθησε τις ευρύτερες κοινωνικές, οικονομικές και πολιτικές αλλαγές και συνακόλουθα τις ιδεολογικές αναζητήσεις των χρόνων μετά το 1929. Η επίδρασή της υπήρξε σημαντική ιδίως στους ιστορικούς, που «ήταν πολύ δεκτικοί στα ερεθίσματα της περιβάλλουσας κοινωνίας και στις επιταγές του συρμού». Αν αναζητήσουμε σταθμούς με βάση τις γενικότερες εξελίξεις του 20^{ου} αιώνα, μπορούμε να διακρίνουμε «τρεις χρόνους» στην εξέλιξή της: ο πρώτος εκτείνεται μέχρι τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο, ο δεύτερος μέχρι τα γεγονότα ίσως του 1968 και ο τρίτος φτάνει έως τις μέρες μας. Αν πάλι εστιάσουμε την προσοχή μας στις καίριες μεταβολές που παρατηρούμε στον χώρο των κοινωνικών και ανθρωπιστικών επιστημών, τότε είναι δυνατό να αναφερόμαστε μόνο σε δύο «χρόνους»: Αρχικά δηλαδή σε μια «σφαιρική ανθρωπιστική προοπτική της πρώτης και δεύτερης γενιάς», όπου κυριαρχεί η προσπάθεια «συγκρότησης μιας Κοινής Αγοράς των ανθρωπιστικών επιστημών [...] γύρω από την ιστορία», δηλαδή «τη διεπιστήμη που επιθυμούσε ο Μπροντέλ». Μετά από τη δεκαετία του 1960 και τη νέα επίθεση των κοινωνικών επιστημών κατά της ιστορίας, ως σημαντικότερα γνωρίσματα εμφανίζονται η αποκήρυξη της σφαιρικής οπτικής και η επικράτηση «των προσωρινών επιστημονικών διαχωρισμών με αφετηρία διαφορετικές πρακτικές και διαφορετικά ιστορικά αντικείμενα» (Dosse, 1993: 267-270, 272-280). Αλλά

σε καμία περίπτωση το περιοδικό του Φεβρ και του Μπλοχ δεν είναι πανομοιότυπο με τα *Αννάλ* του Μπροντέλ.

Στα τεύχη της πρώτης εποχής δόθηκε έμφαση στην αλληλεπίδραση μεταξύ της επιστήμης και των νοοτροπιών, σε μια πολύπλευρη προσέγγιση των αγροτικών δομών και των πρώιμων καπιταλιστικών επιχειρηματικών συστημάτων, που εξετάστηκαν ακόμη και από τη σκοπιά των συλλογικών συνειδήσεων. Επίσης, προσείλκυσε ενδιαφέρον η μεταβολή των αριστοκρατικών λειτουργιών στην πορεία από τον Μεσαίωνα προς τα νεότερα χρόνια, ενώ πολύ περισσότερος χώρος αφιερώθηκε στα οικονομικά και πολιτικά προβλήματα του 19^{ου} και κυρίως του 20^{ου} αιώνα. Παράλληλα, δημοσιεύθηκαν μελέτες για την παγκόσμια οικονομική κρίση, τον σοσιαλισμό και τον φασισμό, καθώς επίσης την ανάδυση των μεγάλων αστικών κέντρων και των αναπτυσσόμενων χωρών της εποχής. Ωστόσο, κεντρικό σημείο αναφοράς ήταν η αλληλοσυσχέτιση μεταξύ της κοινωνικής και οικονομικής ιστορίας και της ιστορίας των νοοτροπιών. Ο Φεβρ μάλιστα είχε καθιερώσει την ενότητα «Λέξεις και Πράγματα» στις στήλες του περιοδικού, κεντρικό θέμα της οποίας ήταν η διερεύνηση της σχέσης, που συνδέει τα «διανοητικά εργαλεία» με την κοινωνική και οικονομική πραγματικότητα». Αξίζει να σημειωθεί ότι ακόμη ο ρόλος της μαγείας στις ευρωπαϊκές κοινωνίες ήταν ένα από τα θέματα που εμφανίστηκαν στα *Αννάλ* τη δεκαετία του 1930. Υπό τη διεύθυνση του Μπροντέλ τα *Αννάλ* αλλάζουν, ώστε ακόμη και ο ίδιος αρκετά συχνά αναπολούσε το παρελθόν του περιοδικού. Ωστόσο, τη «συνέχειά» του καταδεικνύει το γεγονός ότι βασικός κορμός του παρέμενε η οικονομική και κοινωνική ιστορία (Iggers, 1991: 84· Romano, 2004: 92-94).

Η ρήξη στους κόλπους των *Αννάλ* επήλθε με τη Νέα Ιστορία, όρος που, όπως φάνηκε, χρησιμοποιήθηκε πολλές φορές και υπήρξε ο απώτερος στόχος πολλών ιστορικών τάσεων και «σχολών» –ώστε η χρήση του μάλλον μας μπερδεύει (Burke, 1991: 1-23). Το 1867, για παράδειγμα, ένας Δανός ιστορικός δημοσίευσε μια μελέτη με τίτλο «Η νέα Ιστοριογραφία, υπεράσπιση της επιστημονικής ιστορίας του Ράνκε». Στις αρχές του 20^{ου} αιώνα, ο Τζέιμς Ρόμπινσον, όπως αναφέραμε παραπάνω, εγκαινίασε στις ΗΠΑ το κίνημα μιας άλλης Νέας Ιστορίας, και στο βιβλίο-μανιφέστο που δημοσίευσε με τίτλο *Η Νέα Ιστορία* το 1912 συγκέντρωσε τις θεωρίες του, δημοσιεύοντας και αναδημοσιεύοντας άρθρα και διαλέξεις του από τις παραδόσεις του στο Πανεπιστήμιο της Κολούμπια των τελευταίων δέκα ή δεκαπέντε χρόνων. Λίγο αργότερα, ο Ιταλός Μπενεττέτο Κρότσε ολοκλήρωσε τη μελέτη του για τη θεωρία και την ιστορία της ιστοριογραφίας με το κεφάλαιο «Η Νέα ιστοριογραφία», δηλαδή η ιστορία που άρχισε να αναπτύσσεται με την εφαρμογή νέων μεθόδων και με στόχο την ανανέωση του ρομαντικού ιδεαλισμού και την απομάκρυνση από τον χρεωκοπημένο θετικισμό (Croce, 1921: 309-314). Σε αυτό το σημείο του επιλόγου αυτού του κεφαλαίου θα εστιάσουμε την προσοχή μας στην επικρατέστερη σήμερα χρήση του όρου «Νέα Ιστορία», που εμφανίζεται στον τίτλο του λεξικού, το 1978, του Λε Γκοφ, η αναλυτικότερη εξήγηση του οποίου βρίσκεται στην τρίτομη συλλογική μελέτη *Το έργο της Ιστορίας*, που είχε επιμεληθεί ο ίδιος τέσσερα χρόνια νωρίτερα. Στον χώρο αυτής της Νέας Ιστορίας εμφανίστηκαν σημαντικοί ιστορικοί, που διεύρυναν τα παλιά πεδία αναφοράς και ανέπτυξαν νέα, διότι η Νέα Ιστορία, όπως προσέθετε ο Πιέρ Νορά (Pierre Nora, 1931-), ο δεύτερος επιμελητής της τετράτομης έκδοσης του 1974, ήταν η μετάβαση από την «ιστορία στις ιστορίες». Η εξέλιξη αυτή επετεύχθη χάρη στην αξιοποίηση ακόμη μεγαλύτερου πλήθους ντοκουμέντων –κάθε είδους γραπτών, συμβολικών στοιχείων, ανασκαφικών ευρημάτων και ντοκουμέντων– που μέχρι τότε προσείλκυαν ίσως το ενδιαφέρον κάποιων δημοσιογράφων ή απλώς παρέμεναν στο ανεκδοτολογικό περιθώριο. Οι διηγήσεις των εορτών και των τελετών, οι σχέσεις των παρελάσεων και των λιτανειών αποτέλεσαν στην εποχή αυτής της Νέας Ιστορίας αντικείμενο εξέτασης, αφού το τυπικό των τελετουργιών θεωρήθηκε άριστος μάρτυρας των βαθύτερων σχέσεων του κοινωνικού συστήματος. Το ενδιαφέρον των ιστορικών κίνησαν ακόμη και οι κατάλογοι των φαγητών ή τα βιβλία μαγειρικής του παρελθόντος. Η σημαντικότερη πρόταση, επομένως, της Νέας Ιστορίας ήταν η εκ νέου ανάγνωση των πηγών. Αρκετά μέλη της τρίτης γενιάς της Σχολής των *Αννάλ*, που συνήθως αποκαλείται «Νέα Ιστορία», έχουν πια αποσυρθεί. Ενδεικτική των αλλαγών στον χώρο του περιοδικού είναι η αντικατάσταση από το 1994 του υπότιτλου *Economies, Societes, Civilisations* από τον εξής: *Histoire, Sciences Sociales*. Με τον προηγού-

μενο υπότιτλο τονιζόταν, όπως ήδη αναφέρθηκε, η ευρύτητα των ενδιαφερόντων των *Αννάλ*, επίσης μια προκατάληψη κατά της πολιτικής ιστορίας, αλλά και μια προτίμηση για τις προνεωτερικές κοινωνίες. Πράγματι, τα *Αννάλ* είχαν κατηγορηθεί ότι δεν ασχολούνταν με τη σύγχρονη εποχή. Ωστόσο, σε πολλά έργα μελών των *Αννάλ* διακρίνεται μεγάλο ενδιαφέρον για τη συγχρονία. Είναι αλήθεια ότι πολλοί εστίασαν το ενδιαφέρον τους στον Μεσαίωνα και το Παλαιό Καθεστώς, αλλά ποτέ δεν παραμέλησαν τελείως τον σύγχρονο κόσμο. Αντίθετα, τα κείμενα των *Αννάλ* επικεντρώθηκαν στη σύγχρονη κουλτούρα, τις ιδέες, την πολιτική και τα σύμβολα, με σκοπό να καταστήσουν κατανοητές τις σύγχρονες πολιτικές παραδόσεις.⁵⁸

Στη θέση, λοιπόν, ενός «απολογισμού» της επιστημονικής συμβολής των *Αννάλ* μέχρι τα τέλη του 20ού αιώνα, αξίζει να σημειώσουμε τις δύο παρακάτω σκέψεις. Η επιτυχία της «σχολής» εξηγείται, όπως φάνηκε, κυρίως με βάση την ικανότητά της να προσαρμόζεται στις ευρύτερες συνθήκες των διάφορων στιγμών του 20^{ου} αιώνα και εν μέρει στη συνδρομή της στην οικοδόμηση μιας «γέφυρας» μεταξύ παρόντος και παρελθόντος. Θα πρέπει, όμως, να συσχετιστεί και με την ικανότητά της να «συνομιλεί» με τις άλλες επιστήμες, δηλαδή με τη διεπιστημονικότητα που καλλιέργησε, αλλά και με τους ανταγωνισμούς στους οποίους ενεπλάκη. Αναμφίβολα, οι ανταγωνισμοί είναι το κίνητρο της επιστημονικής αναπροσαρμογής, της προόδου και της αυτοκριτικής. Αυτό επισημαίνεται σε αρκετά άρθρα *Του έργου της ιστορίας*, που επιμελήθηκαν οι Λε Γκοφ και Νορά, και το οποίο ήδη αναφέραμε ως «σταθμό» για την εξέλιξη της «σχολής». Το έργο αυτό «συλλογικό και πολύτροπο», όπως εξηγούσαν οι επιμελητές του, είχε στόχο να παρουσιάσει «έναν νέο τύπο ιστορίας», και όχι την «ιστορία που συγγράφει μια ομάδα ή μια σχολή». Το «καινούργιο», προσέθεταν οι ίδιοι, σχετίζεται με τα καινούργια προβλήματα, «που απαιτούν αναθεώρηση της ίδιας της ιστορίας», με τους καινούργιους τρόπους προσέγγισης που «πλουτίζουν, ανατρέπουν, αλλάζουν τους παραδοσιακούς τομείς της ιστορίας», και, τέλος, με τα καινούργια αντικείμενα έρευνας, «που εμφανίζονται στον επιστημολογικό χώρο της ιστορίας» (Le Goff & Pierre Nora, 1981: 9, 11). Αυτός ο ορισμός του «καινούργιου» στην ιστορική γραφή είναι εντυπωσιακός μεν, αλλά μάλλον αρκετά γενικόλογος. Είναι προτιμότερο, όμως, να μην επεκταθούμε στην κριτική κατά της «Νέας Ιστορίας» ή και γενικότερα κατά των *Αννάλ*. Εξάλλου, η υπόσχεση του επιστημολογικού νεωτερισμού μπορεί να ειπωθεί ως η απαραίτητη «σημαία» της ανανεωτικής φάσης των *Αννάλ*, σε μια εποχή που η ανανέωση ήταν απολύτως αναγκαία, για τους λόγους που θα εξετάσουμε στο κεφάλαιο 9.⁵⁹ Τα *Αννάλ* πάντως διατηρούσαν την εποχή αυτών των διακηρύξεων την ηγεμονική θέση τους στον χώρο της ιστορίας – η οποία τους αναγνωριζόταν στη Βρετανία, στις ΗΠΑ και σε πολλές άλλες χώρες.

Τα επόμενα χρόνια, όμως, η «σχολή» βρέθηκε σε κατάσταση «πανικού». «Ζούμε σε μια εποχή αβεβαιότητας», ανακοίνωνε η συντακτική ομάδα του περιοδικού στο εαρινό τεύχος του 1988, απευθύνοντας έκκληση στη διεθνή κοινότητα των ιστορικών, προκειμένου να συμβάλλουν στην «κριτική στροφή» τώρα της επιστήμης. Υπό τη μορφή ενός σύντομου απολογισμού, τονιζόταν ότι η οικονομική και κοινωνική ιστορία, που αποτέλεσαν το πεδίο της «σχολής» τις προηγούμενες δεκαετίες, είχαν ξεπεραστεί, προφανώς για τον λόγο ότι η ιστορία δεν είναι «ακίνητη» και ενδεχομένως, διότι η δομική προοπτική και η μακρά διάρκεια του Μπροντέλ δεν αρκούσαν πια για την ανάλυση των κοινωνικών σχέσεων. Η συντακτική ομάδα του περιοδικού επεσήμανε επίσης ότι η διάσπαση της ιστορικής έρευνας –αποτέλεσμα εν μέρει των συμμαχιών που είχαν συνάψει παλιότερα οι υπεύθυνοι των *Αννάλ*– «αποδυνάμωσε την ίδια την ταυτότητα της επιστήμης». Στη βάση της «κριτικής στροφής» της επιστήμης εξηγείται και η αλλαγή του υπότιτλου του περιοδικού το 1994 (Noiriel, 2005: 211-214· Gildea & Simonin, 2008: xi-xxix). Στο διάστημα που μεσολάβησε από τη «Νέα Ι-

⁵⁸ Βλ. Noiriel, 2005: 211-215, 251-253 όπου παρατίθεται μεταφρασμένο απόσπασμα της μελέτης του Bernard Lepetit με τίτλο «Ιστορία: αλλαγές και παραδόσεις» [«Histoire des pratiques, pratique de l'histoire», *Les formes de l'expérience. Une autre histoire sociale*, Albin Michel, 1995].

⁵⁹ Δεν θα επεκταθούμε, δηλαδή στην κριτική κατά της «σχολής» των *Αννάλ*, γιατί τότε θα αναγκαστούμε να παρουσιάσουμε πολλούς και διάφορους κύκλους συζητήσεων, που συνήθως επαναλαμβάνουν παρόμοιες ή λίγο-πολύ τροποποιημένες αντιλήψεις σχετικά με τις θεωρητικές αρχές και τα μεθοδολογικά εργαλεία της ιστορίας. Ήδη τονίσαμε, άλλωστε, ότι είναι αδύνατο να παρουσιάσουμε αναλυτικά και σε βάθος όλα τα ζητήματα και τις κατά καιρούς συζητήσεις που αφορούν στην ιστορία και την εξέλιξή της σε ένα μόνο βιβλίο.

στορία» του Λε Γκοφ μέχρι την τελευταία δεκαετία του 20^{ού} αιώνα αλλά και μέχρι σήμερα, έχουν αλλάξει πολλά, και οι μεταβολές αυτές αποτελούν πάντοτε προκλήσεις για τον ιστορικό.

Βιβλιογραφία

- Bloch, Marc. (1966α). *French Rural History. An Essay on Its Basic Characteristics*, μτφρ. Janet Sondheimer. Berkeley & Los Angeles: University of California Press.
- Bloch, Marc. (1966β). The Rise of Dependent Cultivation and Seignorial Institutions. Στο M. M. Postan (Επιμ.), *The Cambridge Economic History of Europe from the Decline of the Roman Empire*, τ. 1: *Agrarian Life of the Middle Ages*, 2^η Έκδοση (σσ. 235-290). Cambridge: Cambridge University Press (η πρώτη έκδοση του τόμου σε επιμέλεια J. H. Clapham & Eileen Power έγινε το 1941).
- Bloch, Marc. (1987). *Η φεουδαλική κοινωνία. Η διαμόρφωση των σχέσεων εξάρτησης, οι τάξεις και η διακυβέρνηση των ανθρώπων*, μτφρ. Μπάμπης Λυκούδης. Αθήνα: Κάλβος.
- Bloch, Mark. (1994). *Απολογία για την ιστορία. Το επάγγελμα του ιστορικού*, μτφρ. Κώστας Γαγανάκης. Αθήνα: Εναλλακτικές Εκδόσεις.
- Braudel, Fernand. (1987). *Μελέτες για την ιστορία*, μτφρ. Οντέν Βαρώων, Αθήνα, EMNE –Μνήμων, 1987.
- Braudel, Fernand. (2005). *Η Μεσόγειος και ο μεσογειακός κόσμος την εποχή του Φιλίππου Β΄ της Ισπανίας*, μτφρ. Κλαίρη Μιτσοτάκη, τ. 1: *Ο ρόλος του περιγύρου*. Αθήνα: MIET (η πρώτη έκδοση πραγματοποιήθηκε το 1949).
- Burke, Peter. (1990). *The French Historical Revolution. The Annales School, 1929-89*. Cambridge: Polity Press.
- Burke, Peter. (1991). Overture: the New History, its Past and its Future. Στο Peter Burke (Επιμ.), *Historical Writing* (σσ. 1-23). Cambridge: Polity Press.
- Croce, Benedetto. (1921). *Theory and History of Historiography*, μτφρ. Douglas Ainslie. London: George Harrap & CO Ltd, (ιταλική έκδοση: 1916).
- Dosse, François. (1993). *Η ιστορία σε ψίχουλα. Από τα Annales στη "Νέα Ιστορία"*, μτφρ. Αγγελική Βλαχοπούλου. Ηράκλειο: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης.
- Fink, Carole. (1989). *Marc Bloch: A Life in History*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Furet, François. (1981). Η ποσοτική ιστορία. Στο Jacques Le Goff & Pierre Nora (Επιμ.), *Το έργο της ιστορίας*, μτφρ. Κλαίρη Μιτσοτάκη & Νίκος Σαββάτης (τ. 1, σσ. 67-89). Αθήνα. Εκδόσεις Ράππα.
- Γαγανάκης, Κώστα. (1991). Τα Annales 1929-1990: Σχολή ιστορίας ή κίνηση ιστορικών. *Θεωρία και Κοινωνία* 5, 29-66.
- Gildea, Robert & Anne Simonin (Επιμ.). (2008). *Writing Contemporary History*. London: Hodder Education.
- Iggers, Georg G. (1991). *Νέες κατευθύνσεις στην ευρωπαϊκή ιστοριογραφία*, μτφρ. Βασίλης Οικονομίδης, Αθήνα, Γνώση, 1991.
- Iggers, Georg G. (1999). *Η ιστοριογραφία στον 20ό αιώνα. Από την επιστημονική αντικειμενικότητα στην πρόκληση του μεταμοντερνισμού*, μτφρ. Παρασκευάς Ματάλας. Αθήνα: Νεφέλη.
- Le Goff, Jacques & Pierre Nora (1981). Παρουσίαση. Στο Jacques Le Goff & Pierre Nora (Επιμ.), *Το έργο της ιστορίας*, μτφρ. Κλαίρη Μιτσοτάκη & Νίκος Σαββάτης (τ. 1, σσ. 9-15). Αθήνα. Εκδόσεις Ράππα.
- Maitland, F. W. (1897). *Domesday Book and Beyond. Three Essays in the Early History of England*. Boston & Cambridge: Cambridge University Press.
- Middell, Matthias. (2003). The Annales. Στο Stefan Berger, Heiko Feldner και Kevin Passmore (Επιμ.), *Writing History. Theory and Practice* (σσ. 104-117). London: Arnold.

- Noiriel, Gérald. (2005). *Τι είναι η σύγχρονη ιστορία*; μτφρ. Μαρία Κορασίδου. Αθήνα: Gutenberg.
- Offenstadt, Nicolas, Grégory Dufaud & Hervé Mazurel. (2007). *Οι λέξεις του ιστορικού. Έννοιες-κλειδιά στη μελέτη της ιστορίας*, μτφρ. Κωστής Γκότσινας. Αθήνα: Κέδρος.
- Petitjean, Patrick. (2006). The Birth of the Scientific and Cultural History of Mankind Project. Στο P. Petitjean, V. Zharov, G. Glaser, J. Richardson, B. de Paridac & G. Archibald (Επιμ.), *Sixty Years of Sciences at Unesco, 1945-2005* (σσ. 85-88) [halshs-00166673]. Ανακτήθηκε 1 Αυγούστου 2015 από <https://halshs.archives-ouvertes.fr/halshs-00166673/document>.
- Roberts, Michael. (2004). The Annales School and Historical Writing. Στο Peter Lambert & Phillip Schofield (Επιμ.), *Making History. An Introduction to the History and Practices of a Discipline* (σσ. 78-92). London & New York: Routledge.
- Robinson, James Harvey. (1912). *The New History*. New York: Mackmillan.
- Romano, Ruggiero. (2004). *Ο Braudel κι εμείς. Σκέψεις πάνω στην ιστορική παιδεία της εποχής μας*, μτφρ. Σταύρος Παπασταύρου. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Seebohm, Frederic. (1883). *The English Village Community. An Essay in Economic History*. London: Longmans.
- Thuillier, G. & J. Tulard. (1993). *Οι ιστορικές σχολές*, μτφρ. Κική Καψαμπέλη. Αθήνα: Καρδαμίτσα.

Κεφάλαιο 8: Η ιστορία και οι άλλες επιστήμες της κοινωνίας και του ανθρώπου

Στόχος αυτού του κεφαλαίου δεν είναι η εξαντλητική παρουσίαση των άλλων επιστημών της κοινωνίας και του ανθρώπου, με τις οποίες συνεργάζεται ή ανταγωνίζεται η ιστορία. Ένας τέτοιος στόχος είναι ανέφικτος. Επίσης, η συζήτηση στις παρακάτω σελίδες σχετικά με τα προβλήματα που παρουσιάστηκαν κατά καιρούς –ή βρίσκονται ακόμη και σήμερα στο προσκήνιο της διεπιστημονικής συνεργασίας ή αντιπαράθεσης– επικεντρώνεται επιλεκτικά σε μερικά μόνο σημαντικά ερωτήματα, χωρίς να φιλοδοξεί να προσφέρει στους αναγνώστες αυτού του κεφαλαίου «κανόνες» ή «οδηγίες» αξιοποίησης των πορισμάτων και των προόδων των άλλων επιστημών. Αυτό που θα επιχειρήσουμε εδώ είναι να διευρύνουμε την κατανόησή μας σε ό,τι αφορά τη θέση της ιστορίας στον κόσμο των επιστημών και έτσι να προσεγγίσουμε σε μεγαλύτερο βάθος την επιστημονική φύση και τον χαρακτήρα της ιστορίας, καθώς αυτή «προχωράει» και «προχωράει με τον εμπλουτισμό της προβληματικής». Για να επαναλάβουμε με τα λόγια του Νίκου Σβορώνου (1911-1990) τη διαπίστωση, που μετά τα όσα έχουμε αναφέρει στα προηγούμενα κεφάλαια είναι εύκολα κατανοητή: «εκείνο που κάνει διαφορετικό τον ιστορικό του 20^{ου} αιώνα [...] από τον καλό ιστορικό του 19^{ου} αιώνα ή του Μεσοπολέμου, από τον Κυριακίδη ή τον Παπαρηγόπουλο ή άλλους, είναι ότι θέτει καινούργια προβλήματα [...], διότι του τα υποβάλλει η εποχή του». Επιχειρώντας, λοιπόν, να εισάγουμε στην ανάλυση αυτού του βιβλίου και την ελληνική ιστοριογραφία, που γνώρισε τη δική της μικρή *επανάσταση* στα χρόνια που η δεύτερη γενιά της «σχολής» των *Αννάλ* παρέδιδε τη σκυτάλη στην τρίτη γενιά της, και να παρουσιάσουμε με αυτήν την ευκαιρία κάποιους Έλληνες ιστορικούς, που, με σπουδές οι περισσότεροι σε γαλλικά ή άλλα πανεπιστήμια του εξωτερικού και διασυνδέσεις με τη διεθνή επιστημονική κοινότητα, πρωτοστάτησαν σε αυτήν την ελληνική *επανάσταση*, ας δώσουμε για λίγο στο σημείο αυτό τον λόγο στον Σβορόνο, τον Κωνσταντίνο Δημαρά (1904-1992) και τον Σπύρο Ασδραχά (1931-), για να παρουσιάσουν αυτοί τα κυριότερα ζητήματα, που θα πραγματευτούμε σε αυτό το κεφάλαιο (Δημαράς & Σβορόνος, 1995: 111, 135).

Στα τέλη της δεκαετίας του 1980, λίγο πριν από τον θάνατό του –και έτσι το οριστικό τέλος των *περιπετειών* του στην ιστορία– ο Σβορόνος, υπότροφος της γαλλικής κυβέρνησης το 1945, και στη συνέχεια καθηγητής στο Παρίσι (στην έδρα της Ιστορίας των Θεσμών της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας στην *École Pratique des Hautes Études*) και μετά τη μεταπολίτευση στην Αθήνα, περιέγραφε τη θέση της ιστορίας μεταξύ των επιστημών ως εξής: «Η ιστοριογραφία σήμερα είναι έργο διεπιστημονικό, ο ρόλος όμως του ιστορικού δεν είναι να περισυλλέξει τους προβληματισμούς και τις μεθοδολογίες των επιστημών, αλλά να καταφέρει σε μία υπέρτατη σύνθεση να δημιουργήσει μια ιδιαίτερη μεθοδολογία της ιστορίας». Τα δάνεια ή η μεθοδολογική και θεωρητική αυτοτέλεια και αυτάρκεια των επιστημών συνθέτουν τον βασικό θεματικό άξονα, που διατρέχει όλες τις ενότητες αυτού του κεφαλαίου. Υπάρχουν άραγε διακριτά όρια ανάμεσα στις επιστήμες που μελετούν την εξέλιξη του ανθρώπου ως μέλους μιας κοινωνίας; Είναι απαραίτητο να εντοπίσουμε τέτοια όρια ή ίσως να χαράξουμε σύνορα εκεί που δεν υπάρχουν; Με άλλα λόγια, από ποιες κοινωνικές ή ανθρωπιστικές επιστήμες υπαινισσόταν ο Σβορόνος ότι κάποιοι έστω ιστορικοί «περισυνέλεξαν» ή είχαν την πρόθεση να «περισυλλέξουν» μεθοδολογίες και ερωτήματα;

Ο Δημαράς, ένας άλλος θαυμαστής των *Αννάλ* και κυρίως των ιδεών του Λυσιέν Φεβρ, το έργο του οποίου θεωρούσε «σταθμό» για την εξέλιξη των ιστορικών σπουδών, καθηγητής και αυτός, κατά τη διάρκεια της δικτατορίας των συνταγματαρχών, στη Γαλλία (στην έδρα της Νέας Ελληνικής Λογοτεχνίας του Πανεπιστημίου της Σορβόνης) απαντούσε και πάλι έμμεσα. Άφηνε δηλαδή να εννοηθεί ότι η ιστορία σχετίζεται και με τις ανθρωπιστικές όπως και με τις κοινωνικές επιστήμες. Αλλά, κατά τη γνώμη του, «η ιστορία είναι επιστήμη του ανθρώπου», είναι μια «κατ' εξοχήν σύνθετη επιστήμη [...], μια γνώση η οποία χρησιμοποιεί, εκμεταλλεύεται τα πορίσματα πολλών άλλων επιστημών» και εντάσσεται αναπόδραστα στις «“ανθρώπινες επι-